II.

SIDA KOŠUTIĆ

MIMOZA SA SMETLJIŠTA

Br. 3

BE-L-KA

BE-L-KA

MALA KNJIŽNICA
BIBLIOTEKE LIJEPE KNJIGE
Kolo II. Broj 3

Urednik ZLATKO MILKOVIĆ

Kolo II.: Suvremeni hrvatski pisci

SIDA KOŠUTIĆ

MIMOZA SA SMETLJIŠTA

NOVELE

Zagreb 1942.

Predgovor napisala
NADA ŠIMUNIĆ - KESTERČANEK

Preporučeno i odobreno odlukom Ministarstva nastave Nezavisne Države Hrvatske broj 64596 od 14. listopada 1941. za sve srednje i njima slične škole.

NADA ŠIMUNIĆ - KESTERČANEK

SIDA KOŠUTIĆ KAO UMJETNICA

Suvremena hrvatska književnost nema mnogo ženskih talenata, ali zato vrijednih i jakih, koji mogu stati uz bok ne samo ostalim našim književnicima, nego i onima u inozemstvu. Uz imena Ivane Brlić-Mažuranić, Jagode Truhelke, pa dalje Mile Miholjević, Mare Švel, Božene Begović, Dore Pfanove, naročito se ističe zadnjih petnaest godina Sida Košutć.

Povučena i nenametljiva narav, koja ne sudjeluje u društvima i bučnim priredbama, povukla se u tišinu svoje radne sobe i u svijet svojih maštanja, te je dala mnogo djela, od kojih većina, a pogotovo njena trilogija »S naših njiva«, imade stranica i likova antologijskog karaktera.

Razvojni put njene umjetnosti je zanimljiv; ističu se dva različita pravca stvaranja: mistični i realistični. Živeći u ranoj mladosti u nekom mističnom svijetu vjere,

nadnaravne dobrote i Kristove ljubavi prema bližnjemu, istakla se kao izrazito mistički, katolički pisac.

Prvo je njeno djelo te vrste mistična drama »K svitanju« (1927.) zatim roman »Portreti« (1928.), gdje se miješa lirika s jakom notom misticizma i idealizma. Dvije godine kasnije objelodanjuje hagiografiju »Sluga vječne mudrosti«, gdje se oduševljava najvećim mistikom XIV. stoljeća, Nijemcem Henrikom Suzonom. U to razdoblje pripada i roman »Jaslice«, koje joj tiska »Knjiž. dobrih romana« (1933).

Druga, realistična era njenog pisanja i doživljavanja počela je i dosegla zamjerne visine 1935. god. s prvom knjigom njene trilogije »S naših njiva«. Te tri knjige, »Plodovi zemlje«, »Magle« i »Bijele tišine«, izašle u razmaku od pet godina, pisane su drugim načinom nego li dotadanje. U autorici se dogodio vidan preokret. I ovdje unosi ona pobožne, idealne duše, očituje se samilost prema bijednima, a njena ljubav prema pejsažu rodnog sela i prirode uopće protkana je lirikom no ostvaruje se težnja za realističnim, mjestimice i naturalističkim prikazivanjem života. Njena igra kontrasta crno-bijelo ovdje nije tako izrazita i omeđena. Osjeća se doduše da su neka lica dobra, a neka zla, no to se isprepliće i gubi u šarolikosti događaja, pa time lica postaju realnija, bliža istini, koju doista oko sebe vidimo. Ona je u toj trilogiji dokazala, da sa srcem i razumijevanjem prilazi seljačkoj duši, uživljujući se u njihove probleme, male brige i nevolje, duševne borbe i radosti, dakle u zle i dobre strane njihovog života. I ovdje su žene patnice, koje se ne mogu udati po svojoj volji, koje muževi tuku, a one rade više nego što im to sile dopuštaju, muče se u bijedi i sputanosti, a dočekuju ih samo nezahvalnost i batine. No imade žena, koje su krive i zle, opake i vrijedne kazne. Ovdje je Košutićka, kako je sama jednom

prilikom rekla, jednako uvjerljivo opisala i sveticu i propalu ženu.

U zadnje vrijeme opet se vraća onom prvašnjem lirskom, povučenom mističnom ugođaju mašte i snova. To se odnosi na njenu malu zbirku pjesama »Osmijesi« (1941.), i veliku alegoričnu priču »Vrijeska«, koja uskoro izlazi iz tiska.

U pjesmama je došla njena lirika do punog izražaja. Izdala je doduše samo jednu, manju zbirku, ali se vidi da u tome daje najviše sebe i svu kondenziranost profinjenih osjećaja. Tišina i samoća, nenapadne boje i prigušeni zvukovi, a nad svime iskače, kako veli u jednom prikazu o njoj pjesnik Jeronim Korner, ta njena filozofija bola. I ona, pjesnikinja trpljenja i stišane radosti, samozataje i tajnovitosti donosi ljubav, tu vječnu temu sviju pjesnika, u tom njoj svojstvenom obliku:

»Hoćeš li ikad saznati tajnu
mojega stiha?
Hoće li tvoje orosit oko
stradanja tiha?

Njeni su osmijesi blagi i jedva čujni, njena je duša kao baršun satkan od zvjezdanih snova.

Novele u ovoj najnovijoj zbirci »Mimoza sa smetljišta« pripadaju i jednom i drugom razdoblju. Neke su pisane realistički, u eri opisivanja sela (»Uvijek je tako mila moja« i »Glista se sprema«), a druge spadaju u prave lirske zanose (»Mimoza sa smetljišta«, »Dva krasna, modra oka«, »Slijepe oči«). U ovima drugima su rečenice pjesma u prozi, svuda se razlijeva pahuljasti, lirski dah.

Zajednička crta i jednima i drugima jest ljudska bijeda i bol, mali ljudi s bogatstvom duše pate u neimaštini i nerazumjevanju, a tako im malo treba da budu sretni.

Tim svojim dosadašnjim radom, da i ne govorimo što još obećava i kani dati, dokazala je Sida Košutić da ženu i ženske probleme najbolje daje pero jedne spisateljice, a osim toga je dokazala da žena u svim granama (drama, lirika, ro-

man, novela) može obogatiti književnost svoga naroda.

*

Kao skromna i mirisna mimoza, nezapažena i nenametljiva, takva je duša većine ženskih likova u djelima Side Košutić. Žena patnica, povučena i tiha, svima poklanja djeliće svoje dobrote, a nitko ne poznaje njenu pravu unutarnju vrijednost, nitko je ne cijeni i ne voli onoliko, koliko to ona zaslužuje, dapače uvijek mora stradavati radi tuđih grijeha i svojih vrlina — takvi tipovi žene leže najbliže po svojoj naravi i shvaćanju Sidi Košutić kao umjetnici.

Ona voli i suosjeća sa nesretnim, boležljivim majkama, tužnim siromašnim udovicama, neshvaćenim skromnim djevojkama, ljupkim plavokosim djevojčicama sa ruba ulice, blijedim dječacima koji se bore protiv zla i bijede, uopće sa svim osjetljivim, osamljenim likovima, koji stradavaju radi svoje nježnosti i finoće. Bilo da je to seljačka žena iz

siromašne porodice, ili pralja sa pijanim mužem i tamnim, podrumskim stanom, ili djevojčica bez roditelja sa gradske ili seoske ulice, ili dječak koji na pločniku prodaje prve proljetne cvjetove zbog bolesne majke.

Njena je samilost kršćanski socijalna, ona najviše osjeća za odbačene i ostavljene, za one koje sreća maćuhinski obdaruje, koji nose u svojim zjenicama mnogo sunca ljubavi i u svom srcu latice nježnosti, a u njihove vlažne, podrumske izbe ne dopire ni tračak svijetla i nitko im ne posiplje životnu stazu cvijećem. Njene su glavne junakinje bogate duše, pune duboke otmjenosti, spremne na svaku žrtvu, i pregaranje, likovi koji kao svjetionik u moru tame tješe i podižu druge, izgaraju od ljubavi, izgrađujući u sebi ono više biće. One žive od duhovne radosti i suptilnog bogatstva duše, koje im nitko ne može oteti.

I kad pročitamo koje njeno djelo, osjetimo da moramo postati bolji, da smo već bliži Dobru. Čini

nam se kao da je duša okupana u vedrom, proljetnom jutru, u sunčanom, plavom nebu, po kojem plove anđeoski bijeli, prozirni oblaci, a iz daljine dopire neka tiha glazba i drage, davno zaboravljene riječi i koraci. Čini nam se da smo nekako lakši, otkinuti od zemlje i svega prolaznoga, tužniji i sretniji nego inače. Autoričina sakrivana, velika bol ulazi u nas, postaje najljepši dio našeg srca, i mi zavolimo svako njeno nesretno lice, kojem treba samo malo ljubavi i pomoći, sunca i blaga riječ, da mu se zjene orose suzama zahvalnicama.

Košutićkina su lica krhka i sitna kao prvi proljetni cvjetovi, ali njih ne lomi svaka bura, dapače oni zasjaju najslađim mirisima i bojama tek u sjeni života, u čežnji za milovanjem sunca, u pregaranjima i žrtvama, u zakutku sreće i tišini maštanja. Tada one postaju velike i njihova glava dobiva neku mučeničku aureolu smrtnika, koji se bori za vječnu dobrotu i istinu.

I čitajući i živeći s tim licima i nakon što smo zaklopili knjigu postajemo iskrena i nevina djeca spremna na velike žrtve i patnje kao odrasli, a sa malim željama i skromnim čežnjama kao najmanji.

Osamljenost autorice, povlačenje u tišinu mistike i bogatstvo svoje duše, rodila je ljubavlju prema bijednima i odbačenima, propalima i patnicima. U njenim je očima svaki takav jadnik čovjek, koji ima istu čežnju i isto pravo na radosti bivstvovanja kao i ljubimac Fortune.

Možda će netko prigovoriti autoričinoj nježnosti, mekoći, kojiput nestvarnim zanesenjima, ali to je način pisanja koji najbolje odgovara njenoj žestvenoj, suptilnoj psihi, a uvjerena sam i mnogoj čitalačkoj publici. Ne može se ostati tvrd, kad njene riječi zakucaju na srce!

Imade pogdjekoja žena, koja voli pisati samo naturalistički, s grubo omeđenim crtama i tamnim bojama, no mislim da je ovaj način uglavnom bliži ženi i njenom doživ-

ljavanju. Imade i muških pisaca, koji su lirski mekani, razliveni, zaneseni, idilično bolećivi (Domjanić, Sudeta, Jakšić, Kos i t. d.), prema tome vidimo da to zapravo nema propisa i međe, nego to zavisi jedino o duševnoj, a kojiput i tjelesnoj strukturi samoga pisca.

A Sida Košutić je veoma nježne, istančene i lirske duše.

*

Roman »S naših njiva«, do sada najbolje djelo Side Košutić, izašlo u izdanju »Matice Hrvatske« (djelomično rasprodano) pisano je, kako sam već naglasila, na drugi način nego ostala djela. Autorica se odvažila na roman veće koncepcije, dajući ne samo sudbinu pojedinih lica u stanovitom razdoblju života, nego cijelo Veliko Selo kao kolektiv. Ona je tu dala presjek zagorskog sela sa svim njegovim običajima, bijedom, strastima, radom i zabavom, umiranjima i svadbama, svečanostima i svakidašnjicom. Opisano je samo selo bez veze sa gradom,

selo za sebe. Naročito se spisateljica dugo zadržala kod narodnih običaja, tako svadbenog, božićnog, dana Svih Svetih, komanja kukuruza, karmina, a jedno od najljepših mjesta romana je živopisno hodočašće u Mariju Bistricu.

Košutićka je dala tipično zagorsko selo zadržavši se naročito na njegova dva kontrasta: najsiromašnijoj kući udovice Jele Borekove i najbogatijoj porodici Gušića. Ova bogata je »sva odisala ljupkošću, svi su predmeti govorili o nekom zadovoljstvu. Vidjeti je, da pod tim krovom nema ni rasipnosti ni stradanja. Nasuprot stola bile su smještene uza zid dvije postelje, jedna iza druge, obje visoke, pokrite bijelim platnom, s isto tako crvenim prugama, kakve su oživljavale i stolnjak. Između dvije postelje i vrata stajala je u kutu na stolci vedrica, na njoj visio zajimač, a ponad toga na zidu šarenila se velika polica, sva krcata išaranim tanjurima, i zdjelama. U najgornjem

redu bili su poslagani lončići, veći i manji, crveni i žuti, jednobojni i osl'kani, a ispod svakoga su reda visjele čipke od žutog papira, na kojemu se rumenjele naslikane jabuke s cvijećem. U suprotnom se kutu zelenjela peć, zapravo izbočeni zid obložen zelenim pločicama, u kojoj su ložili ljeti samo onda, kad je Katica Gušićeva pekla kruh. Sad je na peći ležala sjekira tesarica i cjeparica, nekoliko srpova, par rogova za brus koscima, kožna torba s dugim remenom, kojom se Gušić služi kad polazi na sajam. Uz peć su na zidu odmah do limenog žličnjaka visjela dva posve nova vijenca luka crljenca s tako žarkim i svijetlim glavicama, kao da su odjevene u svijetlo ružičastu svilu, a na dva susjedna klina, visjelo je svečano muško odijelo. Pokraj klinčanice stajao je širok ormar s jednim vratima, sigurno čuvar Gušićeva blaga, jer su se vidjele na njemu dvije brave.« i t. d.

U kući udovice Jele Borekove bio je naprotiv »zemljani pod hla-

dan, vlažan, pun vonja. Nema ni toliko slika, kao kod ... njih. Dvije izblijedjele već od starosti, bez stakla izložene mrljanju muha, izlizane i ogrebene, izgledale su turobno od zapuštenosti, i jedva se moglo raspoznati, da je jedna Srce Isusovo, a druga Srce Marijino. Za svakom je bila zataknuta suha slika vrbe ive sa drijenkom, jedna Betina, druga mamina, što su još na Cvjetnicu donijele iz crkve. „Jedna postelja smještena u kutu nedaleko od ognjišta bila je za majku, dok je Beta spavala na podnici, dva pedlja ovišena od zemlje. Taj je ležaj načinio još pokojni otac i zbio zajedno nekoliko dasaka, onda to čavlima pričvrstio na okvir balvana, naprijed još na prva dva ćoška stavio dva istesana stupa, da se može objesiti odijelo, te odredio podnici mjesto u kutu, a Jela se pobrinula za vreće, napunila ih sijenom, prostrla plahtom — i to je bila postelja za djecu. Baš se ni po čemu nije ta soba razlikovala od

drugih sirotinjskih soba«. i t. d.

Navela sam ta dva opisa kuća ne samo zato da istaknem razliku među njima, nego i da upozorim na precizne, plastične slike sasvim realno donesene.

Ipak to Hrvatsko Zagorje, te selo njenog djetinjstva i sjećanja, koje ona voli djetinjom nježnošću i ljubavlju, dano je kroz prizmu ugodnih uspomena i dragih osoba. Kako sam već naglasila, u opisima seoskog života, ljudi i zbivanja bio joj je cilj da ostane realista, no lirika je često utkana u njene rečenice i slova, ona proviruje i između redaka. Njezini su seljaci mjestimice skoro previše osjećajni i meki, naime ona između stotine njih odabire baš one iznimke, bogalje i posebno osjećajne i nježne ljude, kakvi se u svakom selu mogu na prste nabrojiti. I baš takove pušta ona da najviše misle i govore, promatraju i ulaze u radnju. To je posebnost njenog gledanja i pisanja.

U njenim se djelima vrlo često očituje poštovanje prema majci, koju voli iznad svega. Njoj posvećuje svoje najreprezentativnije djelo trilogiju »S naših njiva«, uređuje s Vinkom Nikolićem antologiju pjesama »Hrvatska majka u pjesmi«, a o majci Jeli Borekovoj napisala je najdirljivije stranice svoje knjige.

I Beta, poštena i radina djevojka, koja polazi u brak sa željom da vrši svoje dužnosti i unese mir i slogu u nesretnu kuću Gušićevih, da poštuje Boga i starije, prava je kćer siromašne, ali idealne udovice Jele Borekove. Ona je najsvijetlije lice u čitavom selu, premda i ona časomice imade svoje mane, ona ipak ostaje na svojoj visini. Na svakom njenom dobrom koraku osjeća se blagotvorni utjecaj i odgoj njene majke. I Eva, koja je bila pokvarena djevojka, ostavila majku na samrti i zanemarivala slaboumnog brata, spremna učiniti i najgore djelo da opet zadobije Jankovu ljubav,

i ona se popravila baš zbog Betine dobrote. Beta kud god dođe, donosi mir i blagostanje.

Jela Borekova, svekrva stara Gušićka, i sve druge majke u njenim novelama vole svoju djecu, strepe nad njima, žrtvuju se za njih — tako se valjda autorica htjela odužiti svojoj majci za njenu ljubav.

Beta, uzorna duša, uviđavna i dobra poput Romane u »Portretima«, ne mrzi svoju prijašnju suparnicu, ženu s kojom je kao momak živio njen muž, naprotiv ona ljubavlju i darežljivošću kani predobiti njenu naklonost i skrenuti njen put k dobrome.

Najvažnije lice (ako uopće imade glavnog lica) jest stari Tomo Gušić, svekar Betin, prikazan kao seljak žedan zemlje, za koju bi bio kadar sve učiniti, samo da svoje imanje uzdrži i poveća. U njegov je život autorica duboko zahvatila, on je njeno najbolje muško lice, ne samo u ovom romanu, nego uopće. Dan realistički, kao gazda koji hoće vladati Podbrežjem i kao nemoćan i utučen čovjek koji se plačući tuži životinjama u staji, kao krivokletnik i Jankov brižni otac, on je dan uvjerljivo i snažno. On nosi tvrdu masku i meku dušu, žuljevitu ruku koja znade i pogladiti.

Većinu njegovih zlih strana naslijedio je sin Ivan, a dobre Janko. Janko je nestalan i hirovit, ali daleko od toga, da bude opak i čovjek bez srca kao Ivan.

Autoričine simpatije su i ovdje jasno na strani dobrih, ali ona ne prezire ni zle, ona nalazi ispriku za njihove slabosti i put da ih privede istini. Svaki od tih lica nosi biljeg zemlje, iz koje je nikao. Svi su Hrvati, pravi Zagorci, po svojoj ljubavi i mržnji, radu i neradu, svetkovinama i radnim danima.

U Sidi Košutić našlo je naše brežuljkasto i siromašno Zagorje svog pisca. »Hrvatsko je Zagorje progovorilo na usta Side Košutić«. (Etore Lo Gatto, talijanski slavista).

*

Ova knjiga, prozvana po prvoj i najjačoj noveli »Mimoza sa smetljišta« (koja je ušla u zbirku Tisuću najljepših novela), sakupila je zbirku dosadašnjih Košutićkinih novela, razasutih po raznim časopisima.

Novela »Mimoza sa smetljišta« nosi sve osebine autoričinog pisanja počam od lirskih opisa, pa do nježnih karaktera samih lica. Kulise su opet vlažna, podrumska soba, gdje vlada bijeda i pijanstvo, nerazumijevanje i tučnjave u braku. I iz tog ambijenta i života izrasla je kćerka Elica »mimoza sa smetljišta«, koja napušta tu kuću i takav život, kad pijani otac ubije majku i odlazi s ljubavnicom. Sad se djevojčici pruža prilika da živi u bogatoj kući, gdje je njena majka prije posluživala. Elica se tu ćuti zaplašena i nesretna, jer je svaki predmet sjeća majčine muke i nitko joj ne prilazi otvorenih ruku. Jedinu utjehu može naći na majčinom grobu, blizu bića, koje ju je iskreno voljelo.

»Uvijek je tako, mila moja«, bliza je po svom sadržaju romanu »S

naših njiva«. Seljačka djevojka, koju otac silom udaje za udovca s djecom da ne mora dati veliki miraz, nesretna je. Njena majka, koja poslije muževih batina leži bolesna, nalazi svojoj kćeri za ovu nepravdu jedinu utjehu u riječima: »Uvijek je tako, mila moja!«

»Dva krasna, modra oka«, kratka je lirska priča o dječaku s modrim očima i bijelom dušom, koji je pošao prodavati na ulicu cvijeće da prehrani bolesnu majku. I proseći jednog zimskog dana zaklopio je zauvijek dva krasna, modra oka.

U noveli »Slijepe oči«, vrlo je dobro dan problem, kako čovjek često ljepše i više vidi kod zatvorenih očiju. Kad se digne mrena s njih i te zjene realno pogledaju u svijet, nailaze često na razočaranja i povlače se u knjige i samoću.

»Glista se sprema« je odlomak iz trilogije, u kojem je naglašen lokalni patriotizam. Slavonac Glista, premda je zavolio Zagorje i snašao se, ipak na sam Božić ostavlja svo-

ju službu i gospodare, da kraj svojih, na svojoj rodnoj grudi, proslavi veliki praznik. Usput je dan i maloumni Joža, bolesni Janko, ljubezna Beta, i tako smo u tom odlomku na čas zavirili u njihov dom.

Knjižica završava epopejom selu, pjesmom u prozi, gdje autorica pozdravlja u sjećanju drage osobe iz rodnog kraja. Osjeća se velika nostalgija za selom i djetinjstvom. Autorica veli:

»Bilo je davno. I bilo je lijepo.
Kako je danas moje selo, ne znam.
Znam da te za sunčanih dana na leđima bregovi nose.
A kad panu magle, ljuljaju te sive doline«.

*

Dobrom djelu je suvišan predgovor i pogovor. I zato mi se čini da sam previše rekla, da nije trebalo uopće ništa reći, nego pustiti da autorica govori i lije u naša srca riječi dobrote, kao što oblak dariva kišu da njime blagoslovi zemlju...

MIMOZA SA SMETLJIŠTA

Svakog je se dana moglo vidjeti na ulici, pred starom kućom sa nagnutim zidom i nevravilnim prozorima s raspucanim staklom. Zimi je na ponekom prozoru zamjenjivao staklo tvrdi smeđi papir. Tad je Elica već iz daljine lako prepoznala svoja dva prozora i po osvjetljenju znala, je li kod kuće otac ili mati ili oboje. Kad bi se, naime, vratio otac, trebalo je svjetiljku ugasnuti, da je pijan ne vidi i ne razbije. Onda se on u tami dovuče do kuta, baci se na postelju i zaspi. Ako bi majka bila sama, svjetiljka je gorjela ponad samog štednjaka, uz koji se vrzla majka, i njenu je sjenu bilo vidjeti, kako se pomiče, te pravi tamu na prozoru.

Posve su drugi znaci bili, kad su oboje kod kuće, a otac nije pijan. Znaci ne za oko, ali zato za uho. Trebalo je samo pristupiti malo bliže. Iz podrumskog bi stana dopiralo treskanje, hrskanje, jauk, kletva,

udarac i — napokon tišina. Elica je znala, što se tad zbiva. Pa makar bi se skoro zatim pojavio otac na uličnim vratima, osvrtao se na sve strane i sumnjivo se zagledao u klupko djece te viknuo: »Gabrijela!«, ona se pritajivala, šutjela i uzmicala natraške, oslanjajući se na drveni plot, koji se vukao uzduž čitave ulične strane. Oči su joj tad narasle, bile nepomične, vilice joj podrhtavale, slabo tijelo protresli neki trnci, i takva je bosih nogu išla natraške sve dotle, dok nije nestalo s veže onoga čovjeka... Ni od djece je nije nitko odavao ili da bi je tko pokušao nagovarati, neka se odazove na onaj glas. Svi su znali, da bi je otac zlostavljao, pa da je jedino stoga i zove. A znali su ujedno i to, da je sad sigurno i njena mati dobila batina. Slične su se stvari znale kojiput dešavati i kod njih, pa im Eličin udes nije bio ništa nova, nikakva tajna, nikakva sramota. I svi su ju vrlo voljeli. Ona je bila najstarija, imala je već devet godina, umjela ih je sve zabaviti, ne toliko riječima, koliko kretnjama. Njeno tanko tijelo moglo se saviti kao u zmije. Licem je umjela prikazivati zvijer, ruke je znala napeti i prste svinuti pa ih ukočiti, kao da će tog trenutka razderati žrtvu. No jedva bi svoje gledaoce dovela tako u stravu, udivljenje i očekivanje, nenadano bi joj se oči napunile suzama, pa ih je redom stala grliti. I, protivno prvoj glumi, započe sad oponašati — žrtvu. Stenjala je, hroptala, zacviljela, uzmicala, sagibala se, kao da bi htjela pobjeći pred udarcem, pa se onda stropoštala i bila neko vrijeme kao mrtva.

Izazvala je neopisivu sućut. »Elica, Elica«... redom su joj na to priskočili, podižući je i moleći, da »ne umre«. A ona se smijala. Vrlo ih je voljela, jer vidje, da oni nju vole. Ali njihovoj igri nije mogla sudjelovati, nego samo kao promatrač. Pa i tad bi se činilo, da nije uz njih. Pogled joj je znao bluditi nekamo u daljinu, a kad bi se

njihovu smijehu pridružila sa svojim smijehom, odzvonilo je to drveno, resko i tuđe. Što dalje, to više su osjećali, da im ona više ne pripada, da im je otimlje netko, da se nešto zbiva ... poradi čega će je izgubiti. Kad su se jednoga zimskog sumračja igrali u snijegu i ona se približila, odmah joj viknuše: »Gdje si tako dugo, zašto nam ne dolaziš ranije?« Ela drveno prošapće: »Mati mi je umrla«. I zablista joj suza u oku. Žmirne, da je prekrije. A usne su bile, kao da ih je stisnuo grč jedne unutrašnje vlastite smrti i ne će se nikad više otvoriti, da izuste riječ.

Pa i nije više govorila. Povukla se do plota, šćućurila se uza nj i nijemo i tupo zurila tamo prema kući, k onim dvama prozorima do zemlje ... Domalo su je okružila djeca, ne mogavši je pustiti samu. Jedan je mali, najmlađi među njima, jedva mu minula peta, u dugim dronjavim hlačama, glasno plakao. Stariji ga brat mirio misleći, da

plače za svinjskim mjehurom, koji je oteo mališu, no ovaj nije prestao plakati. Strane riječi, što ih je Elica izustila, izazvale su u njemu slike — ne smrti Eličine majke, nego njegove. Što je pak smrt, kako ljudi izgledaju, kad dođe smrt, znao je dobro, jer je vidio mrtvoga oca i tri sestre. I bojao se za majku.

Čuvši njegov jecaj, Elica ga pogleda. I privuče ga k sebi te u tom trenu stane cviljeti. Mislila je, da dječak plače iz ljubavi prema njoj, a tako je malen, jednostavno malen, bespomoćan, siromašak ... Tko će njoj pomoći, kamo će? Šta se dogodilo maločas, tamo unutar ona dva prozora, papirom zaštićena ... ? Došao je on ... Uhvatio majku. Lupao ... Udarao ... Treskao cipelom u njene prsi ... Zahtijevao novac ... Novac? Onaj, što ga je majka izdala njoj za zimski kaput. I pograbio kaput s postelje ... Kao da će ga razderati ... Ali nije ... Bacio ju je po drugi put na pod ... Nogom, cipelom tresnuo o trbuh ... Po pr-

sima. Pa stao tražiti nju, Elu... Ali je sretno umakla. Preko razvaljenog zida u hodniku provukla se na tavan... A on je istrčao... S kaputom... Čula je kako trči... I sišla je s tavana... Došuljala se na vežu... I pogledala niz ulicu... Na zavoju je sustao, ogledao se... Onda neku ženu uhvatio pod ruku... I nestalo ih je... Ela se vratila u sobu. Preko postelje ležala je mati ...Nije disala. Ni riječi izustila... ...Ela ju je zvala. Ništa. Tresla ju je za ruku. Ništa. Stala cviljeti. Ništa. I onda je pala na nju i plakala... plakala...

Nakon toga, kad se osvijestila, bila je tupa i mrtva. Kao da je u njoj puklo srce. Pošla je na ulicu. Pošla k djeci. Ali ne da bude uz njih. Nego da je u sobi ne zateče otac... Ne mogavši plakati, ne mogavši misliti i rasuđivati, cviljela je kao zvijer... Dotle je jedan od dječaka otrčao kući i doskora doveo svoju majku. Sirota žena stade je tješiti i nagovarati, da pođe s njom.

»Moći ćeš kod mene prospavati... Pa i boraviti... Dok ne nađemo nešto za te... Ajde, ajde... diži se... Ne možeš ostati ovdje... Da se smrzneš. A onaj prokletnik će u zatvor... Eno se tamo skupljaju ljudi..., I redar među njima... Ulaze u kuću... Ajde, Ela, ajde...! Sirotica«.

I primi je pod ruku, te je podigne. No Ela ne krene s njom. Naglo se otme i potrči preko ulice... Neuredno kratko odrezana kosa vitlala joj uz glavu, letjela je kao mahnita. Sustala je pred kućom, ugurala se u stisku, osluškivala... Za čas je prepoznali, stali ispitivati, redar je bilježio. I još je jednom unisla u crni podrum, da vidi mrtvu mater. Pošli su svi s njom. Govorilo se, proklinjalo, šaputalo. Ali od svega je upamtila tek jedno: »Ugušio ju«. Pa je onda duboki pogled spustila na mrtvo lice... i zacviljela. Nikoga više nije slušala, nikome odgovarala. Svi su je ovi ljudi ispunjali odvratnošću, mrzak joj je bio zadah okrpanih odijela, ružna nji-

hova prljavost, odbojna lica, jer je iz svega izbijala prijetnja bijede, koja ubija sve ljepote, sve radosti, mrcvari život i odvodi ljude u tamnicu. Možda je sad, u isto vrijeme i njen otac negdje na periferiji, možda je upravo unišao u jedan isto takav vlažan podrumski stan, pa promatra, kao i sad ovi, jednu ženu, koju je isto tako ubio pijani muž. I tko zna, nije li ovdje među tim ljudima čovjek, koji će sutra ili za godinu dana učiniti kakav zločin... Ona ih prezire. Sve te žene, svi ti muškarci njoj su odvratni. Ne vjeruje im, ne vjeruje, jer piju, jer tuku djecu... tuku im mater... pa na ulici hvataju pod ruku žene, koje nisu rod ni prijateljice matera...

Čudnovata je strijela prosjekla njenim mozgom. Osjeti nešto kalno. Usta joj se napune slinom. Ispljune glasno nasred sobe, pogledavši skupinu prezirno, pa je nestane u dvorištu.

Nije bilo lijepo ni ugodno, čime su je popratili. Ali ne mari. U tamnom dvorištu napipa vrata drvarnice, gdje su stajala dva lonca sa smećem. Smjesti se unutra. Mogla je vidjeti svakoga, tko bi unišao ili odlazio na vežu. Pa je i motrila. Nešto je čekala. Zubi joj cvokotali, vilice se trzale. Bila je i gladna, a da za to nije znala. Kao njena duša činilo joj se sve raspolovljeno, razdijeljeno na dva dijela, koji se više nikad ne će sastati, nikad srasti. To su dva života, dva svijeta. Jedan... dolje u podrumu... Drugi negdje... Negdje visoko, gdje nje nikad nije bilo.

»O ljudi, ljudi...!« htjede kriknuti vidjevši poslije da neki unose lijes... od bijelih dasaka. Došla su neka kola. I odvezoše... nju...

»Majko-o-o!« prodere se, istrči iz drvarnice, nađe se na ulici, probije skupinu, stade šakom lupati čovjeka, koji je imao četku nasred kape... Uto je čvrsto primi nečija ruka.... Obubjmi je oko ramena, nježno izusti »Elica«. Djevojčica se zagleda. Prepozna lice mlade gospo-

đe, kod koje je majka bila dvorkinja. I gledaše je časak. Onda joj se pred očima smrači i sruši se na kola.

Još se nekoliko dana ponavljala nesvjestica. U budnom je stanju bila Elica napola luda i nije razabirala, gdje se nalazi. Istom je nakon četvrtog dana ojačala i bila sabrana, te se s njome moglo govoriti. Premda sustezljiva i nepovjerljiva prema svakome, gospođi Emiliji je ipak odgovarala na svako pitanje. Dopustila je, da joj promrzlo tijelo oblaže ugrijanim gunjevima, kako bi se uznojila i prošla bi je groznica. Dopustila je i da sjedne uz njenu postelju.

Elica je ležala u malenoj, ali urednoj i lijepoj sobici. Sve je bilo čisto, sve uredno, sve skladno, a njoj se činilo i bogato. Na prozoru zastori. Bieli kao pjena. Laki kao dašak. Postelja mekana. Perina laka kao lepirovo krilce, topla i ugodna. Dva jednaka stolca uz stolić, preko kojega pada divna jedna krpa. Ne krpa... Nešto fino... Ukrašeno cvjetićima. Pa ormar sa staklenim vratima...! Nešto svjetluca iz njega. Pa slike na zidovima!

Ta ju je okolina uznemirivala. Naslućivala je doduše, da u visokim kućama, iza čipkastih zastora, ima jedan sadržajan život, jedan smiješak, jedna sreća. Jer je sve čisto, jer su svi siti i ne tuku se... Kad bi prolazila ulicama, nju je pogled čestoput znao odvesti preko onih prozora, na kojima nema ni jednog razbitog stakla i ukrašeni su poneki cvijećem. Pa i u gospođe Emilije, baš u toj sobici, ima dva lonca s nekakvim cvjetovima... Iz njih se izvija miris. Iz njih prodire nježnost, sja jedan vedri sunčev dan, kad nema ni mrazova ni oluja...

Sve je to osjećala i sve se više uznemirivala. Njena duša nije navikla ljepotama, pa premda se otimala za njima, žeđala ih, u isto ih je vrijeme potiskivala od sebe. Pogled joj bude mrk i nepovjerljiv.

Već prvih dana, tek što je Elici bilo dobro, uputila ju je gospođa što će raditi.

»Pomagat ćeš u kuhinji. Pranje suđa ne će ti biti teško. Djevojka je dobra, a dobra si i ti, pa ćete se sigurno slagati. Budi joj poslušna, Elica. Ako bi ti štogod bilo teško, dođi samo k meni, budi iskrena. Kod mene će ti biti dobro. Kad malo odrasteš, dat ću te u školu, da naučiš šiti lijepe haljine«.

Elica je to slušala otvorenih ustašca. Ali nije rekla ni riječi. Samo je gledala. Njene su oči upijale svaki pokret, svaku riječ, svaki izraz dobroćudnog lica. Ali ničega ne zamieti toliko kao zdravi izgled gospođe i skupocjenu crnu haljinu sa sitnim bijelim cvjetićima. Pa se najednom pojavi pred njom lice materino. Blijedo, upalo, navorano.... S očima, koje gasnu... U dronjavoj suknji i kaputu.

Zašapće tiho:

»Zar je i ona prala suđe...?«

»Da... i ona, drago dijete«, odmah se dosjeti gospođa, koga misli, pa će opet blago: »Uvijek je tvoja majka rado dolazila k meni. Ja sam

je voljela. Bila je poštena. A razumjela se u svaki posao. Podove mi nije umio nitko dotjerati kao ona. Od njenih je ruku sve sjalo«.

Elica nehotice spusti oči na pod. Vidje jasan odraz svojih nogu. U tom trenutku osjeti, da joj se srce stislo. Problijedi, zadrhće, a po tom zacvili, da je sve odjeknulo. Gospođa ustane sa svog naslonjača. Bila je smetena. Gotovo se ustrašila. No ničim to ne pokaže. Naoko mirna, pođe prema njoj, spremna da je umiri. Jednu ruku lako položi na razbarušenu kosu, drugom je nježno primi za bradu i htjede tako da joj uzdigne glavu, koja se poniknuta tresla. Ali čim osjeti njen dodir, djevojčica je gurne i izleti na hodnik. Htjede da provali vrata, lupala je kvakom, udarala o njih nogom. Uzalud. Vrata su bila zaključana.

Vikne, zastenje i spusti se uz vrata na pod. Glavu je turila među ruke, ne hoteći gledati na gospođu, koja je očajna stajala uz nju. To nije gospođa... To nije nikakav anđeo... To je avet, zloduh. Elica se

sjeća, da se mati svake subote vraćala kući sva izmorena. Svake subote jo njoj pozlilo, jer se namučila laštenjem podova. Jedva što bi unišla u mračnu sobu, jedva što bi klonula na drven neizblanjan sanduk, navalio je za njom otac, tražeći da mu izruči zaslužbu. Nije mu bilo dosta novaca. Stao ju lupati u prsa, u leđa. Da nije mati bila slaba, oduprla bi se. Ali su je iscrpli... podovi ... Elica vidi svoje noge u tom podu... Kud su trle materine slabe ruke, tud gaze gospodske noge... Zar će ikada moći da gazi po tom podu? Ta ljubiti bi ga htjela, ljubiti. Rukama bi željela obujmiti sve tri sobe, baciti se na taj pod, pa plakati, plakati od sreće i bijede, misleći, da grli umorenu mater...

»Pustite me napolje! Ja ne ću da budem ovdje«.

Gospođa tiho odgovori: »Ne ostavljaj me još danas, Elice. Obećala sam tvojoj majci, da ću ti pomagati... Kamo ću za tobom i gdje ću te naći, ako sad odeš?«

Mala podigne glavu i pogleda. Otpor je popuštao. Gospođa ne laže. Možda je doista bila dobra njenoj materi. Možda ju je doista voljela. Drugačije ne bi ispunila obećanja... Evo ju je uzela pod svoj krov.

»Ipak je meni teško ovdje....«

»Znam,Elice. Svud bi tebi bilo teško danas, jer si ti plemenito dijete... i...«

»Što... što... što ste rekli?«

Gospođi izbjegne smiješak zadovoljstva. Dosjetljiva odgovori:

»Posve sam sigurna, da si ti plemenita, draga Elica. Vidiš...« primi je vrlo nježno za ruku, »pođimo u sobu. Nešto ću ti pokazati«. Mala ju je slijedila bez najmanjeg odupiranja. Oči su joj od radoznalosti gorjele. Gospođa sustane u kutu do prozora, upravo pred stolićem. Široka posuda, prozirna bijela stakla, bila je puna svježega cvjeća. Nekoliko crvenih ruža virilo je iz bujnih žutih grana, kakovih Elica nikad ne vidje. Ponad cvijeća visjele su na stijeni slike . . . nekih ljudi. »Pogledaj«! reče gospođa. »Ove žute

grane su mimozine. To je najosjetljiviji cvijet. Takneš li joj listić, odmah se sklopi. Vidiš li, kako je mimoza lijepa. To si ti, Elica«. Beskrajno se začuđenje odrazi na djevojčici. Zaista nije nikad vidjela nešto tako lijepa. A najmanje je vjerovala, da bi po ičemu bila nalik raskošnoj rascvjetanoj grani. Ipak je u dnu duše osjećala, da ima istine u gospođinim riječima.

Od tog je dana bila mekanija i povjerljivija.

Na odlazak nije ni pomislila. Nije ga željela. Bilo joj je dobro. Ne lijepo, ne ružno, već dobro. Ni za što se nije oduševljavala, ništa je nije moglo naročito radovati, ništa naročito rastužiti. Vrijeme joj je najviše prolazilo u kuhinji. U sobama se nerado zadržavala. A kad je subotom dolazila nova dvorkinja da lašti podove, Elica nije izlazila iz svoje sobice. Ovdje je srećom bio pod od običnih dasaka, koji je svako jutro otrla vlažnom krpom. Pomalo je zaboravila jad. Ili je otupjela, iskusivši prerano najgrublji udarac

života, najcrnje njegove strane. Njih se je sjećala gotovo svake večeri, prije nego bi zaspala. No slike su sve više blijedjele. Samo materin lik joj je ostao jasan u pameti i najdraži u srcu, pa ga je i blagosiljala, ljubila i grlila, šapćući Očenaš. Kod toga joj se snene oči znale zaliti suzama. Ali ona nije osjećala bola. Bilo joj je, kao da je pridiže u susret jednoj nebeskoj uzvisini, gdje vječito cvatu mimoze i slatkim mirisom ispunaju muklu tišinu. Ona tone u njihovim svježim granama, rasplinjuje se u nježnost, koja je mekana i dobra, topla i ljupka, tiha i nametljiva. Ni glasovi iz pokrajnje sobe nijesu mogli raskinuti ovu nit snatrenja. Elica je imala spokojne i krepke sne.

Ojačao joj i slabašno tijelo Neishranjena se u gospođe počela domala oporavljati. Razvijala se brzo i za dvije se godine nalazila gotovo pred pragom djevojaštva. A nije bila ružna. Naprotiv, rasla je sve više i njena ljepota. Mnogi su posje-

tioci njene dobrotvorke zadržavali oči na njoj i sa zanimanem je kradomice promatrali. No gospođa ju je, kad bi tko došao u posjete, nerado gledala u blizini. Potiho bi je opomenula da ide u svoju sobu, što je Elica bez riječi poslušala.

Bilo je nedjeljno poslije podne Gospođa se nije vratila od rana jutra, kad je otišla da pohodi neku bolesnicu. Ubrzo se nakon objeda i služavka uputila k svojim roditeljima, nekamo na periferiju. Elica je ostala sama kod kuće. Pomno je sređivala uzorke za krojenje i slagala ih u hrpu, kad začuje zvonce. Potrči k vratima i poviri kroz stakalce. Slegnuvši ramenima otvori vrata. Sada tek prepozna ženu upadljive ljepote. Bila je to sestra njene dobrotvorke. Za njom je unišao mladić, visok, vrlo nalik njoj. Mora da joj je sin.

»Zar nije gospođa kod kuće?« pitala je taknuvši Elicu po obrazu. Djevojčica malo ustukne, a onda tiho ispripovijedi sve što se odnosilo na pitanje.

»Uvijek... uvijek ona s prosjacima, umirućima, svecima. Baš me spopala želja da je pošteno ispsujem. Emilija će konačno i sama na prosjački štap...«

Ljutila se idući u sobu. Kad se prošetala i sve razgledala, sjede uza stol kraj sina, pa nastavi:

»Sirota je zamalo šenula, otkako izgubi muža i dvoje djece. Jesi li vidio ovu vani? To je ona, o kojoj sam ti govorila«.

Mladić se zagleda prema vratima. Ostala su pritvorena. Ustane i zatvori ih, a materi reče:

»Budi oprezna. Izgleda osjetljiva. Pa i s pravom bi je moglo zaboljeti tvoje naopako mišljenje o njoj«.

Žena se primjetno trzne, ali zašuti. Ne potraja dugo, kad je Elica išla ponovo otvarati vrata hodnika. Vratila se gospođa Emilija.

Doskora se razlegne neopisivo veselje. Elica se snebivala, jer nikad nije ni pomislila, da bi se mogao netko toliko radovati drugome,

pa bili međusobno i najbliži rod. Kratko nakon usklika, smjeha i živahnog pripovijedanja, odjeknuli su akordi klavira. Izvijali se iz maglene nizine nekog traženja, uspinjali se na više, na više, postajali svijetliji i napokon stigli na traženu visinu da preplave čitav kraj, pobjede ga ljepotom i — zavladaju. Čudnovati napori, neobične borbe, tihi bolovi, postepeno oslobađanje, sve se to osjećalo u snažnim zvucima. Elica nije razumjela ničega, ali je stajala u hodniku kao ukopana. Bilo joj je lijepo. Osjećala je sebe. Ne u svijetu, ne među ljudima, ni u onom nekadanjem podrumu, mi ovdje u prvom spratu... Sklad ju je pjesme obuhvatio, uzdignuo. Lebdjela je visoko... I kako ide naprijed slijepac, unišla je ona duboko spuštenih vjeđa... Za tragom akorda. Gospođe su je gledale s čuđenjem. Ona ništa nije vidjela. Bez daha je sustala kod klavira... Mladić se, vidjevši je, gotovo prepane, ali ga ona zamoli, da bi nastavio. On prolista nekoliko put, pa

nastavi. Bila je sad neka druga pjesma. Vesela i previše gibljiva. Puna poskoka, uznemiri joj noge. Ona stane plesati. Isprva polako, pa sve brže, vješto premećući malim nogama. Pritom je glasno udarala rukom o ruku dugim i odmjerenim kretom obujimala prostor oko prsiju, sagnula se k mladiću, kao da će ga zagrliti, kad se ponovo udalji i započe igru s istim oblicima kretnja. Nitko nije naslućivao, što se upravo u njoj zbiva. Obje žene značajno se pogledavale, slijegale ramenima, promatrale je nijemo, a Elica je rasla s beskrajnom tugom u srcu, s oživljenom prošlošću, i kad je pjesma utihnula, ona je dalje nastavila, jer je slušala pjesmu svoje duše. Najednom se preobrazi, skoči u kut, svije se kao zmija, lukavo i prijeteći pogleda u njih, svine prste i — sad, evo sad će skočiti na žrtvu. No u to se nasmije. Nasmije se u sav glas i — izađe.

Stjala je u hodniku pred vratima. Što se sad dogodilo? Ne zna.

Iznutra su se čuli glasovi. Htjela, ne htjela, čula je:

»Pa to je šenuto stvorenje! Stvorena za noćno zabavište. Sad ti je dužnost, Emilijo, da se pobrineš za tu glumicu. Umalo da nije Roka zagrlila. Nešta takva još nisam vidjela u svome životu. Baš si se namjerila na zvjerku. Kako je samo pokazala pandže. Ima očeve krvi. Kani se ti nje, draga moja, još će te zadaviti«.

Onda nastane dugi muk. Zatim se opet čuo glas. Govorila je gospođa Emilija:

»Porazilo me... Ja je ne razumijem. Osjetljiva je kao mimoza. Prerano e sazrela. Shvaća sve. Život ju je naučio... Ali ovo... maločas? Ja ne znam, ja ne znam, što da učinim«.

»Samo nemoj mudrovati Emilijo. Ti je se moraš osloboditi. Bila ona kako osjetljiva, ne zaboravi, da je ipak samo mimoza sa smetljišta!«

Razgovor se produžio. No Elica nije više slušala. Nije više ni bila

na hodniku. Čuo se tresak vratima. Roko potrči na hodnik, ogleda se, pojuri preko stepenica. Na veži je stigne i uhvati čvrsto za ramena.

»Elica... kamo namjeravate?« Zagleda joj se u oči. Bude mu tjeskobno. Iz njih je pročitao, da je čula sve. »Elica...« šapne i nježno je povuče... »Oprostite im... One ne znaju... Ali ja sam vas razumio... Elica... Vi ste se približili k meni iz zahvalnosti... Vidio sam vaše lice... Pa i da ste me zagrlili, to ne bi bilo namijenjeno meni Nešto drugo je bilo, za čim ste vapili... A ja sam bio samo sredstvo, po kojemu ste to drugo ugledali... Zar ne, Elica. Zar ne?«

On gotovo i nije znao što govori. Bojao se za to ubogo dijete, sažaljevao je njen udes do bola. No ona je dobro osjećala smisao njegovih riječi. I odgovori, a da ne otme ruke iz njegovih:

»Da... Nju sam željela ogrliti... I sada želim samo nju«.

Tu se otkine i naglo potrči na

ulicu, a kako je znala, da će on za njom, zakrene za prvim uglom, sakrije se u prvu vežu i gledaše na prolaznike. Za čas vidje njega. Žurio se, hitao je naprijed, pun brige i srdžbe. Kad se udaljio, izađe i ona i nestane je u smjeru groblja.

Još nije pala večer. Samo se prvo sumračje plavilo nad brežuljkom gradskog groblja. Snijeg je pod nogama škripio. Studen štipala.

Sutradan je gospođa Emilija čitala u novinama, da je jutros neki čovjek našao na groblju smrznutu djevojčicu.

»Naslonjena na grob, izgledala je da mirno spava«.

UVIJEK JE TAKO, MILA MOJA . . .

I.

Rasli su zajedno, radili zajedno, brat i sestra. Tonika i Dašek.

Prođe deset godina oni se pogledaju i kažu naizmjenice:

— Ti više nisi kao prije.

Prođe još deset projeća, oni se opet začuđeno pogledaju.

Dašek rekne:

— Ti si skoro za udaju.

— A ti za vojnika.

Od tog doba brat je postao mrk, tih i otresit, a sestra zamišljena i plaha. Malokad su radili zajedno, malokad jeli zajedno, a otac je ispod oka promatrao kćer i kostrušio brkove, što je djevojčica postala djevojka, pa bubri podmuklo kao grozd u jesen. Namamit će momke, to se zna, pa će ti stršeni uljeznuti u bogatu košnicu, da prose djevojku, kako bi posisali debeli miraz.

— Bolje da nikad nije ugledala svijetla! — promrsi u brkove, zovne preda se Dašeka i povjeri mu

svoju dušu otkrivši svu vrijednost zemlje, kuće i stoke, što je on za čitava života skrbio. — A sad će tuđinac u to dirnuti i četvrtinu moje muke odnijeti. Đavo je žensko. Đavo . . .!

— Istina je! — potvrdi Dašek. — Ali ne mora biti četvrtina . . .

— Ha?

— Dosta je i desetina . . . I petnaestina . . .

— Ha! Dosta je!? To se zna. Nama dosta jada, što ćemo izgubiti njene dvije ruke, a tuđinac neka bude sretan, što će ih dobiti

Zaključi stari i puhne u brkove kao od vrućine.

II.

— A što je njima? — upita Tonika majku, dok su na dvorištu sjeckale patkama korov i posipale ga posijama. — Progovore mi riječ samo kad me gone na posao. Baš mi je kao da više nisam pod istim krovom. Šta je njima?

— Uvijek je tako, mila moja! tužno otegne majka, koju je život odavna izlomatao uzduž i poprijeko. Budi samo sretna, Tonika, što ne tuku i jesti dadu.

No u Toniki se razlije srdžba. pa malo zaokrene ramena kao da će poletjeti i bosti. Upre ruke o bokove, smršti obrve,

— Šta? prsne i izbulji oči. — Zar da budem sretna, što jedem? Zar moje ruke jelo ne zavređuju? I — što me ne tuku!? još se i blašče mora pomilovati . . .!

— Nemoj, nemoj . . . ustraši se krhka žena i pogleda naokolo. — Nemoj tako glasno . . . Muška glava je velik gospodin: što zapovjedi, to mora biti. Nemoj se zato ništa protiviti. Trpi i svoje radi. Dan ima i svoju noć da počineš.

Ali Tonika strese glavom. Bolna i povrijeđena zavuče se u svoje misli, zamrzi posao i stade i sama izbjegavati oca i brata.

III.

— A što je njoj? žmirne otac prema sinu, dok su uveče sjedjeli na pragu kuće i odmarali se od rada

i ljetne sparine, a Tonika bez i jedne riječi prošla pokraj njih pa zakrenula za kuću.

— Pod jabuku sjela da razgovara.

— S kim je?

Dašek otapka na prstima, izviri iza ugla, malo prisluhne i opet se tiho vrati ocu.

— Obadvije mlade Kosice s bratom.

— Šta?! Zar s Jurom? vikne stari, a mladi potvrdi, čučne na prag i napne uši.

Otac je brzim koracima poletio k uglu, zalepetao rukama kao p'jetao iza sna, pa vikom dozivao Toniku kao da je nakraj sela, a ne u dvorištu. Djevojka ostavi društvo i uspne se pred kuću, ali to čovjeka ne smiri.

Skakutao je kao da stoji na žeravici, pa dalje lepetao rukama hoteći je udariti, ali se ipak još ustegne.

Tim je veća srdžba vitlala njime kao bura, saspe na djevojku

najpogrdnije riječi nazvavši je uzastopce imenom bestidnih sirota.

Iz kuće izleti majka, odjevena u donje ruho.

— A šta ti je kriva? A šta je zla učinila? A šta je sramotiš? A šta ne pustiš siroticu, da se porazgovori. Još pseto laje, a ne da ljudska usta ne će govoriti. Oj nesretni ... nesretni Ćuk!

Nazove ga prezimenom kao uvijek, kad bi nabujala razmirica.

— Zato je takva ... bjesnio je on dalje, — kad je braniš ... I kvariš! Umjesto da bude pod krovom, ona u mrak čuči s Kosom na ledini. Ali nikada Jura tvoj muž ... Nikada! Prije ćeš ti do svog zadnjeg zuba ostati Ćukica, nego da postaneš Kosica. Ajd!

Gurne pesnicom djevojku u leđa te je preko praga pala u predsoblje i rasprostrla se kao razvezan snop.

Nijemo se digne, ranjen pogled spusti na brata, koji je za to vrijeme sjedio na pragu kao saliven i samo ih redom promatrao. Mati se

vrzla oko kćeri, hvatala je pod ruku, plakala i jecala, pa je zvala u sobu, a glas joj je bio nježan i bolan, te se djevojka rasplače kao tužna opustjela jesen.

— Ne plači, ne plači . . .! zatetoši majka. Budi ti samo kao dosad. Bog vidi i zna, šta je kome u srcu i djelu, pa će svakome platiti njegovo.

— Proklete . . ! rikne Čuk, uleti u predsoblje i pesnicom tresne ženu u leđa, prsa, u trbuh. Ona zasopće i padne na pod.

Dašek skoči, odgurne oca i ponese majku na postelju. Blijed je stajao kod njenih nogu, dok joj je Tonika trla sljepočice, da je dozove k svijesti.

Ne prođe dugo, žena otvori oči. Osmjehne se djeci i prošapće:

— Hvala Bogu.

IV.

Dašek izađe.

Otac je stajao nasred dvorišta. Ruke je turio u džepove hlača i zurio i zurio u nebo. Rekne mirno:

— Oko mjeseca se razvukla žuta magla. Bit će kiše.

Dašek prečuje i stupi ravno pred njega.

— Nemoj više... tako s njom...

— S kime?

— S majkom, oče! Boli me duša! Mati mi je...

— H....! Boli i mene duša! Boli me i te kako, kad vidim, da ona podupire Tonu! A budem li popustio i ja, znaš li, šta će biti? Jura će nam požderati polovicu. A ne desetinu ili petnaestinu, kako si ti mislio nadijeliti Tonu!

Jura nije glup. K tome je bogat. Čim bogatiji, tim pametniji, pa više hoće. Lako je dok sam ja živ. Ali poslije... Proganjat će tebe po sudovima...

— To je istina! upade Dašek i zamisli se.

A stari stane dalje uvjeravati i razlagati, kako bi za djevojku trebalo naći prosca, koji ne bi Čukima dirao ni u hljeb ni u pogaču, nego bi obli-

znuo prste nad onim, što mu sami dobace.

— U novcu.... dvije... tri tisuće. Pa jedno rogato. Dosta je! Tonine ruke mogu mu još petput toliko privrijediti, ako će i on imati pameti. Nije li tako? Dašek potvrdi, no bio je dalje zamišljen.

— Koga... naći? zapita tiho kao da sam sa sobom razgovara.

— Bartol Vodenikov. On je za nju najbolji!

Dašek se žacne i primjetno ustukne za korak.

No otac opet stane razlagati i uvjeravati tako dugo, te je na koncu i Dašek uvidio, kako je to najbolji izlaz.

Sestra ulazi u devetnaestu. Udati se mora, kao što će i on, čim odsluži vojsku, morati da se ženi (sa Kosicom, jer je bogata i mila) i počne živjeti kao svoj čovjek. Sestra bi mu samo smetala, pogotovo da pođe za Juru. Sasvim je nešto drugo Bartol Vodenikov. Siromašan, udovac s četvero djece.... Malo šašav,

ali sam za sebe kaže, da je miroljubiv i radije bi odsjekao sebi ruku, nego udario bilo ženu, bilo marvinče.

— S njim ću ja govoriti još večeras. Samo, hoće li Tona pristati?

— Ima poslušati. Ja kao otac najbolje znam, što je za nju, a što nije za nju.

A oca treba slušati.

Pane odluka, raziđu se koraci i zavlada tišina.

V.

— Što je njima? zastenje djevojka ne mogavši usnuti niti shvatiti današnje veče.

— Uvijek je to tako, mila moja, — odazva se žena iz druge postelje. — Hvala Bogu, što smo žive i nije nam zaključao krušac. Daj mi komadičak. Gladna sam. Da mi grkljan ne zaraste....

Djevojka otapka k stolu, odlomi komad i za sebe, te slasno zamljaska zajedno s majkom.

— Mogao je Dašek i mene zaštititi. Na vas se ipak sažalio...

— Ah, mogao! ? Uvijek je tako... Kad su mene nosile tvoje godine, tukli su me svi: otac i braća. Poslije opet muž... Sva je sreća, što se na mater sažale barem djeca. Istina, sin malokad, dođe li već do grla. Al bolje i to, nego ništa. Stari bi me već zatukao, da nije bilo Dašekove obrane.

— Znam, znam, ali mislila sam, da ima Dašek i za me srca...

— H...! Ima, ima,... Ali,.., uvijek je tako...

Zaobiđe žena, kako je znala, da siroticu odviše ne rani. Bolje da mlada ne zna, što ona zna i s čime je na čistu. — Znaš, muška glava je velik gospodin.

Što hoće, to mora biti. A voliš ti Juru, Tonika?

Djevojka se smete, krv joj poleti u glavu. Pogleda na mali prozor poliven mjesečinom, a čini joj se da na traku mjesečine sjedi Jura i šulja se u sobu. Opet je milo gleda, kao danas pod jabukom, a sve potajice da nitko ne primijeti. Al kako da to prizna majci? Stidi se.

— Pa nisam prisegla Juri da na njega čekam...

— Dobro, dobro da nisi. Čula si da otac ne bi dopustio. Oduvijek on mrzi Kose. Zato što su bogatiji od Čuka.

Hrapav se glas stiša, njegova nemoć ispuni zagušljiv zrak, riječi se odbiju negdje o zidove, o strop, djevojku pritisne mora neizvjesnosti, ovlada je tupost, i odvuče se na perinu.

Šta da i razmišlja? Uvijek je tako... Sudbina prelazi s kreveta na krevet.... I nju su tukli, majku. Pa tako i nju, Toniku.

VI.

Rano ujutro stupi Dašek pred sestru. Bio je veseo: umiven jutrom i smijehom.

— Bartol Vodenikov želi da pođeš s njim pred oltar.

— Šta? Jesi li poludio? krikne ona izbuljenih očiju.

— Budi samo ti pri pameti pa nemoj promišljati: bi li, ne bi li?

— Dašek!

— Ha?

Ona ne rekne ništa, jer se udaljio prije, nego se pribrala.

Sjene drveća stale su već rasti, a ona je sjedjela u kući i nikako da izađe na posao.

— Uzmi muzlicu, Tonika! oglasi se mati s praga. — Vimena će popucati, ako ne požuriš.

— Neka popucaju...! Neka.... popucaju!

— Nemoj... nemoj...! pokuša tješiti mati, ali je glas izda pa i sama zajeca kao da je pred odrom.

Uđe otac. Za njim Dašek. Čuku su već trzala ramena. Znak da će zalepetati.

— A šta smrdite ovdje, umjesto da ste na poslu? pokuša izazvati, al oba se plača samo produže. To ga još više razjari. — Tona! počne sad izravno. — Dašek ti je rekao, da se Bartol Vodenikov želi oženiti.

Djevojka se strese ko da je omataju lancima. Oči joj planu mržnjom.

— Nikada! Ima u selu dosta klecavih i krezubih. Neka izabere jednu... Za sebe i za svoje četvero djece!

— Šta? Ti ćeš se protiviti? A da je Jura Kosov, onda huja-haj!

Prospe tuču psovki i najpogrdnijih naziva, više lud, nego priseban, jer su mu se i oči zakrvarile i laloke tresle.

Ustraši se i majka, problijedi i stane drhtati. Rekla bi riječ, ali ne može od straha. Nesreća je pred nosom, zna dobro, jer on ne će popustiti, pa molio ga sam sveti Isus. Imala je ona stariju sestricu, zvala se Dorica. Kad je došlo vrijeme udaje, otac htjede da pođe za bogatoga, koji ju je prosio, ali Dorica se usprotivi i ni čuti. Otac ju stane mlatiti. Ona još tvrđa. Jednog dana izdere s nje sve do zadnje krpe, golu priveže za šljivu i — udri po njoj! Poludjela je. Djeca su poslije vikala za njom: Dorica — korica, Dorica — korica. Gleda mati Toniku, gleda preda se, a čini joj se da Tonikino lice poprima Doričine crte.

Sklopi ruke i prišulja se do muža. Ovaj je odgurne i prokune. Sad mati stane pred sina. Dašek odvrati pogled u stranu. Tiho rekne:

— Ne razumijem, zašto je protiv Vodenika. Čovjek je pošten, dobar kao golub. A nije ni ružan. To što ima djece...? Samo, kad je od čega živjeti.

— Prestani! vikne djevojka opet s gorućom mržnjom u očima, na što otac poleti. Za tren je već tresnula o pod, a donje joj se tijelo otkrije. Mati pritapka, poravna joj suknju i pomogne da se pridigne.

— To..ni..ka...! zavapi, sklopi pred njom ruke i zagleda joj se u lice, koje se nakazilo od krvi iz nosa i zubi.

— Nije toga trebalo! — promrlja Dašek kao za sebe. Poslušala bi i bez toga.

— Hoćeš li poći za njega? zakriješti oštro u zraku. — Navečer će doći.

Tonika se zagleda u majku, u njene sklopljene ruke.

— Uvijek... je... tako.,?

— Uvijek je... tako, mila moja!

U zraku opet zakriješti:

— Hoćeš li poći...?

— Poći..., ću....

DVA KRASNA MODRA OKA

Dječak je imao dva krasna modra oka.

Ta dva modra oka najradije su gledala u modri svod. Modri svod bio je najljepši uveče, u mjesecu lipnju, kad su o Ivanj-danu prolijetale nad zemljom krijesnice. Tada je dječak mislio, da su to sletjele one male daleke zvjezdice, te siplju pregršti najljepših priča o zlatnim anđelima.

I u njegovoj se maloj duši nastanilo malo nebo.

A onda su prolazili dani, mjeseci i godine. Od malog je dječaka postao veliki dječak. Od zlatnih krijesnica rodili se crvi bijede, velike crne bijede, kad je umro otac, a bolesna majka ostala sama s njim.

Periferijska ulica bila je tjednom tako tiha, kao da se nije ništa dogodilo. Pa što bi se dogodilo? Odvezen je jedan čovjek, jedan radnik. Danas on, sutra će drugi, i tako redom.

Tako je rekla periferijska ulica.

No dječak je rekao, da se dogodilo jedno veliko zlo.

Dječak je osjećao, da je ono davno malo nebo umrlo, baš kao i otac.

I zato su se dva krasna oka snuždila na smrt.

Sirota se žena zaposlivala dvorbom, dok je mogla raditi. No kad više nije mogla raditi, te ju bolest položila u krevet, nije više bilo kruha, ni cipela, ni odjećice. Bilo je samo gladi, neimaštine i bolesti. Toga je bilo puno i sve zajedno bilo je veliko, a tako je oštro zasijecalo u dječakovu dušu, da je osjetio na sebi dužnost:

poći za srećom, nekamo poći;
potražiti spasenje, negdje ga potražiti;
i razveseliti majku, bolesnu majku —
I dva modra oka postala su opet krasna.
Osvijetlila ih velika zamisao.

Išao je poljem, nabrao cvijeća i tri puta ga nudio na ulici.

Na ulici nudio je dječak danas stručak maka, sutra kitu ivančica i trećega dana rukovet različka.

I sve je prodao, sve.

Prodavši sve, donio je majci novaca, kupili su hljeba i mnogo sretnih osmijeha.

Dva modra oka bila su opet krasna.

Iz njih je plamsao ponos.

Iz njih je plamsao ponos više od stotinu dana, jer je polje brižno rodilo cvijećem, cvijeće kruhom, a kruh osmijesima.

Sirota žena je prizdravila i opet se zaposlila dvorbom.

Ali onda su zapljuštile kiše.

Pljuštile su kiše dugi niz dana, do u kasnu jesen.

U kasnu jesen polje je opustjelo, te se ničega nije moglo naći.

Ničega se nije moglo naći, jer se polje spremalo da se pokrije snježnim pokrivačem.

I ničega se nije moglo naći u dva modra oka.

Opustjela su i ona.

Studen sa siromasima nema smilovanja, jer siromasi nemaju drva da se ogriju.

Siromasi nemaju drva i zebu. Zarađivale su samo materine ruke, no njena zarada dostajala bi za ljetno doba, a nikako zimi.

Stoga dječak pođe da izmoli štogod.

Pođe na ulicu.

Pružiti ruku nije sramotno, jer nije grešno. Majka je stotinu puta rekla, da je samo grijeh sramota.

Stajao tako dječak na ulici, jednoga vrlo studenog dana, kad su prolaznici trčali, samo da se sklonu i zaštite.

Stajao je, naslonjen do veže i pružao ruku.

Usnicama nije mogao micati, ali je podizao ruku i dva krasna modra oka.

I dugo ih je, dugo podizao.

Dugo je stajao, dok je snijeg dugo padao i vjetar dugo duvao.

Koliko li je milostinje primio, dječak nije znao.

Nije se ni sjetio, kako se odjednom našao u sobici, u postelji, do majke. I kad su govorili, da su ga promrzlog donijeli, on nije vjerovao. Samo je kašljucao, kadikad zahroptao, i izgarao u dvije vatre.

Jedna mu je vatra izgarala tijelo, a druga dušu, tako da je velikog dječaka postao opet onaj mali dječak.

Mali dječak ponovo je gledao u modri svod, imao dva krasna modra oka i tiho ih zauvijek zatvorio.

•

SLIJEPE OČI

Popodnevno je sunce dopiralo na otvorena vrata u sobu, gdje se još osjećao teški mrtvački zadah. S pramenom sunca kotrljala se u sobu i zvonjava zvona, muklo odjekivala po zidovima, stropu i stvarima, koje su u neredu izgledale još bijednije. Zapravo je taj čas sve bilo jeka jedne bijede.

Marija je skršena sjedjela do praga i slušala. Slušala je, jer je morala slušati. Slijepa ne može pobjeći, a nema ni razloga za to. Ono, što se dogodilo, nije za nju ništa porazno. Boli je tek, što ne će više čuti dragi glas svog djeda, što je starac zauvijek mrtav, a ona sama. Sada, posljednji put ide on svijetom, onom cestom, kojom su zajedno znali šetati, a kesteni ih pratili slatkim mirisima. Odlazi starac, nosi ga smrt.

»Ma-rija!« utrči u sobu mladić. Nakon traženja spazi je kraj vratiju, naslonjenu glavom na zid. Bi-

la je blijeda i vrlo mirna, kako je to obično kod slijepaca. Taj mir i blijedoća isticali se još više pod okvirom crne kose.

»Marija!« ponovo vikne, potrči k njoj i prihvati je za ruke. »Ti nisi u povorci? Tražio sam te... Sve do posljednjeg reda... A ti si ovdje. Lovro i Slavka plaču kao da im puca srce«.

Premda nije vidjela, kako su mu se usne svinule, Marija je dobro osjetila da se on ruga, no to je nije smelo. Naprotiv.

»Dužnost im je plakati«, izgovori tiše. »Barem sada, kad je mrtav. Što bi inače rekao svijet takvoj unuci i njenome mužu! Ja nisam smjela ići. Nemam crne haljine. Oni bi mi je bili donijeli, ali nisu znali da je nemam, a da mi je u zadnji čas kupe, danas je nemoguće, jer je blagdan. Bilo im je krivo, što se nisam pobrinula da ih obavijestim, kako mi treba crna haljina. A ja se nisam ni sjetila da je to potrebno. I tako moram sjediti ovdje. Kažu da slijepoj svijet ne će zamjeriti«.

Pa se i Marijine usne gorko svinuše.

Pustila je, da joj ruke počivaju u njegovima, da tako šute utješeni, što su jedno drugome blizu. Saučešće i zahvalnost pretakali se iz duše u dušu, ni jedna suza nije kanula.

Bilo je više puta da su se njihove ruke našle zajedno. Onda još, dok je Nikolina sestra Marta znala doći po Mariju da je izvede na šetnju, pa bi je usput povela k sebi da joj čita iz knjige ili — kako bi Marija rekla — »ono, što je ispisalo srce u bolu«, jer su to većinom bile pjesme. No kako je Nikola bio osjetljiviji i sam rođen pjesnik, prigovarao je Martinoj jednoličnosti u čitanju rekavši joj da gleda slova, a ne smisao, oduzeo bi joj knjigu i sam čitao, zreo da se uživi u najčišće zanose, u najcrnji jad i najuzvišeniju radost. Marta bi ga znala kojiput ismijati, zvala ga glumcem, pometačem ljudskih gluposti, pretjera-

nim sanjarom, koji iz čaše cijedi bunar, a u bunaru lovi čašu, no sve su se takove šale bez uvrede razbijale na velikom zadovoljstvu Marije, kojoj su oboje ispunjavali prazninu života. Njeno je prijateljevanje s Nikolom ostalo i nakon što se Marta udala te otišla ne samo iz kuće nego i iz grada. Štoviše, njihova je veza postala još dublja i čvršća, jer je Nikola Mariju uzljubio, a i ona njega. Tek mu ne htjede to priznati. »Marija«, oglasi se on toplo.»Evo djed je tvoj otišao ... Sama si. I ja sam sâm, premda imam oca. Otkad se je trećiput oženio, nisam ga ni vidio. Bog zna, što bi bilo od mene da me nije tetka školovala. Izgibao bi negdje među strojevima kakove zagušljive tvornice. Tetka mi je ostavila i kućicu. Doduše, pola meni, a pola Marti, ali dostajat će mi. Imat ću svega na pretek ... Marija! Dopusti da se brinem za tebe. Život bi mi bio pust i besmislen, kad se ne bih nadao danu našega vjenčanja. Marija ...!«

Kidalo se iz njega, dok je klečao i grozničavo hvatao njene ruke. Osjećalo se, da mu tjeskoba stišće grlo.

No Marija, najednom, povuče ruke iz njegovih i položi ih na krilo. Što misli? O tko bi je znao! To lice, sa navijek spuštenim vjeđama, spava ... Zadubljeno je u sebe, sabire ono, što je najskrivenije i najistinitije, pa šuti i šuti. A čini se da ovaj čas nešto tako napeto osluškuje, te bi zacijelo sva protrnula, kad bi je sad dirnuo, ili izustio ma jednu riječ.

O čemu razmišlja?

Pitao se Nikola i piljio u njeno lice. — Možda prati posljednji put svoga djeda, moli za njegovu dušu i tako se sjedinjuje s čudakom, koga je vrlo voljela, premda je on nikad nije dosta razumijevao. Bio je prestar i bolest ga je učinila prevelikim osjetljivcem, a da bi se još dospio naročito zanimati, kako je s njome. Kraj toga je sve njegove dobre strane zasjenjivalo to, što je mrzio i život, ni u koga nije vjero-

vao i u svakome je i u svemu vidio izdajstvo. Jedino na Mariju nije pala takova osuda. Možda poradi nevolje, jer nikog drugog nije imao.

Marijine su ruke doista bile sklopljene na molitvu. Najednom ih podigne i stane tražiti u zraku... Sudare se s Nikolinim ramenom, a tad se stanu polako dizati prema glavi i jedva osjetljivim dodirom ispitivati oblike, naročito čelo.

Iz oka joj se iskotrlja suza. Izusti tiho:

»Dobar si ti i plemenit. Ne bih mogla zamisliti, da ni tebe nikad više ne čujem. — No da poželim dan vjenčanja s tobom...? To je nemoguće... nemoguće...! To ja nikad ne ću poželiti... Šta bi rekao svijet, da si vjenčao slijepu...«

»Svijet?« upade on naglo. »Zar ti to govoriš, ti...? Odkada svijet odlučuje tvojim postupcima, a nikad se nisi obazirala na nj!«

»Sada, sada odlučuje. — Ovog časa«.

»Ti se varaš, Marijo. Tvoje srce pripada meni. Ja to osjećam, znam...«

»Ne, ne!« ustane Marija. »To nije ljubav, kako je ti zamišljaš. O Bože, pa to ne može ni biti! Ta ja sam bogalj, Nkola... koji tapka... uvijek u nesigurnosti... Živi od zvuka, od glasa... I možda od istine, ali ne od ljepote«.

»Ljepota je samo odsjev istine«.

»Da, ali vi ste sretni. — Ljepota je poljubac ljubavi. Svi ste sretni, koji primate te poljupce. Toliko ste sretni da i zaboravljate, koliko ste ih primili. Uzobijestili ste se i preživjeli. Tražite novo. Slavuj vam je u kavezu, a vi trčite za drugim«.

»Zar i ja, Marija?« uvrijedi se on, što ga stavlja u zajednicu sa svijetom, umjesto da ga pribroji sebi.

»Ne ti! Dragi« ublaži ona, ali odmah objasni. »No i ti moraš njihovim putem. Oči vode... Vode u život koji buja, koji je prebogat, gdje on vrije sve od slika, divnih slika. Svijet je slika, Nikola. Slika, koja se lomi i sastavlja, talasa i

rasplinjuje, blješti i svjetluca i gasne. Moći je živjeti od očiju i naći u toj slici svoje pravo mjesto, da se bude sretan, koliko je sreća moguća. Ali živjeti od glasa, Nikola, sasvim je drugačije. — Tu nema zanosa, tu je glad i žeđ... Ljudi govore jezikom takove unutrašnje bijede da te upravo zaboli. Vječito krivudanje. Pa i oni, koji idu ravnim putem, krivudaju manje više, danas ili sutra...«

»O pa to je prirodno!« odjekne živo. »Griješilo se uvijek, i griješit će se. Jer je čovjek — čovjek. Savršen je samo Bog. Zato treba sagnuti glavu...«

»Da, sagnuti glavu. No previše se toga svaljuje na prirodno, previše se toga opravdava prirodnim. U tome leži sve zlo. A čovjek je, nužno prirodno, malo božanstvo, jer je pozvan na savršenstvo, podoban da cjeliva zvijezde, o kojima priče pričaju da su zlatna prašina na stazama vječnosti. Čovjek je podoban da od jedne čudesne jednostavne ljestvice od osam glasova sagradi još

više čudesnu pjesmu za stotinu glasova, a kako jedna priča kaže, anđeli silaze sa sunčanih nebesa, da čuju velike majstore.

Marija utihne. Činilo se da je zaboravila, da nije sama. Toliko je izgledala svoja s licem uspokojenim u vlastitom svijetu.

Nikola joj je odobravao sve, no nije mogao odobriti da je izgubi. Lovro i Slavka doći će po nju, — to on zna — i odvest će je, da živi s njima. No kakav je život čeka kraj onih, koji svoju razonodu nikad ne će žrtvovati njenim potrebama? Ni jedno od njih nije doraslo da shvati i daleku jeku njena glasa. Jedini on to može, koji je sažaljuje do bola. Možda je njegova ljubav više dobrota, nego ljubav, više saučešće nego čežnja, više promatranje no ushit. On sam ne zna. Svakako mu je njena tragedija otkrila smisao velikih tajna, privukla ga k boli dubokih životnih stradanja, oduzela mu mladenačku površnost i u zamjenu ga darovala ozbiljnošću.

Svi mu se obziri čine tako sitni prema želji da je utješi, baš sada, kad je izdvojena iz one povorke zato, — što nema crne haljine. Zato je ona izgubila pravo da javno iskaže svoju povezanost s rođenim djedom!

— Oh, koliko je gluposti na tome svijetu, Marija! Ja bih ga išibao. To bi mi bio užitak. Čuj me...! stiša glas te mu bude topao i blag. — U jednome si ipak pogriješila. Baš u onome, što je najvažnije. Ti ipak znaš, da sva sreća izvire iznutra. Badava sva raskoš i bujnost slika, ako ih ja ne shvaćam, ili ih shvaćam pa mi ne dostaju. Ja nisam hodočasnik oblika. Baš zato ljubim tebe. Ne da ti možda nisi lijepa. Naprotiv, tvoja ljepota me zanima više od svega. — Ali ja ne ljubim tu ljepotu tek zato, što je ljepota, nego zato, zato ... Marijo ...«

Tu se zbuni, kao da mu je netko prerezao nit. Što da kaže, što? Nakon podulje šutnje promuca: — Bog zna zašto!

I ustane te se spusti na stolac kao da su ga povukli utezi.

Marijino se lice okrene za glasom njegovih pokreta. Osjetila je težinu njegova jada, strepila je da će otići, no ponovno odluči da će ustrajati do kraja. Jer ono, što joj nije htio reći ili nije znao, kako bi joj rekao, njoj je poznato i jasno: ljubi je iz saučešća, jer je dobar. No kad će mu nestati s očiju, ne će biti koga da budi u njemu to saučešće, i srce će se osloboditi bola. Kraj toga, ona ne smije da ga optereti sa sobom. To bi jednog dana bilo za njega nesreća. »Nikola!« zovne ga drhtavim glasom. — »Odkad je u ovu sobu unišla smrt, ja moram krenuti novim putem ...«

»K Slavki,« trpko će on.

»Da, k sestri. Ali ti ćeš kojiput doći k nama, zar ne?«

»Ne znam« — dune ljutito i stane se spremati na odlazak.

Marija osluhne i prisloni se na zid da nađe potporanj.

Ovo, što se zbiva, lomi je kao bura. Sluša, kako njegovi koraci od-

jekuju i kreću prema vratima. Na pragu sustane. Zavlada tišina. Gleda li je? Hoće li se vratiti?

Nikola je doista sustao. Zagledao joj se u lice, ne bi li i na njemu pročitao potvrdu onoga, što mu je izgovorila. No, ništa. Sve kao uvijek: nepomično lice, zatvorena knjiga. Kako se je samo mogao obmanjivati, da mu je njeno srce sklono!? Ona ga, na koncu, ni ne pozna jer ga ne vidi i kao što je slušala njega, dok joj je čitao iz knjiga, isto je tako kadra slušati i kakova starca ili dijete.

Navuče šešir i — koraci odjeknu.

Marija ih je pratila, a kad su utihli, strese se i tiho zaplače.

Iste je večeri sa svežnjićem u ruci unišla u Slavkinu kuću.

»Samo polako, Marijo«..., nježno ju je vodila Slavka preko stepenica, dok je Lovro pohitao naprijed i otvorio vrata stana.

Nikad Marija nije osjetila u sestri toliko iskrene i srdačne topline, a Lovro joj je uvijek bio tuđinac. Sada, odjednom, kao da su se stale

rušiti sve pregrade, oni si pristupaju bliže i vide, da su sasvim dobri i mekani ljudi...

»Tako me je ta smrt potresla... Marijo« — govorila je Slavka, kad su se našle na samo. — »Ni onda, kad nam je umrla majka, pa zatim otac, nisam toliko trpjela kao ovih dana«.

»Bila si dijete...«

— Ah, nije to! a ne znam sama što je. Baš me je uhvatilo za srce i ne mogu se smiriti. Ipak je strašno da čovjek mora umrijeti. Nepojmljivo strašno«.

Marija se lako osmjehne, ali ne rekne ništa.

Slavka nastavi da sipa pomalo sve, što joj je dolazilo na jezik, a po nekolikoput se navraćala na strahotu čovjekova udesa. »Ipak je mogao Bog da to nekako drugačije načini, a ne da nas zakopaju u zemlju. Užas, užas! Al ne ćemo o tome govoriti. Ja već ne spavam dvije noći. Kao da mi netko ili nešto sjedi kod kreveta. I samo pilji u mene. To Lovru natjeralo u takvu ljutinu, da mi je zabranio nositi u kući crnu

haljinu. To mora da utječe na moju veselu ćud. A ne voli ni on tugu u kući. Zato ga ovih dana gotovo nikad nema ovdje... No da ti pokažem, da te uputim«.

Veselo prihvati Mariju pod ruku te je stane voditi sobama i tumačiti joj ne samo, gdje je što, nego i kakovo je što i koliko vrijedi. Riječi se sipale kao da bi rasuo pčele iz košnice. Marija je slušala to zujanje i šutjela jer niti je dospjela da što kaže, niti je to mogla kraj množine predmeta, s kojima ju je sestra upoznavala. Konačno i Slavka zamijeti njen muk. Iznenada je sućutno zagrli i klikćući zapita:

»Ma zar ti zaista ništa ne vidiš«?

»Ne. No već sam se navikla gledati uhom«.

»Joj...« dosjeti se najednom Slavka. — »Reći ću ti nešto. Iskreno. Tebi ne mogu ništa tajiti. Slušaj me...«

Povuče je ona na široki naslonjač i poluglasno će kao pokajnik: »Zapravo je vrlo važno, da ti sve kažem. Možda će i meni biti lakše...

Ti se sjećaš da je naš otac došao po majci do velikog bogatstva. No nešto je lakoumno rasuo, nešto opet odnijela bolest. Ostala je samo ova kuća. Tu je darovao meni...«

»Čemu mi to govoriš!« tiho krikne Marija i sva zadrhće. — »Ta sve ja to znam«.

»Ne, ne!« opre se Slavka i stisne joj ruku. — »Ti ne znaš da je on ostavio tebi doživotno uživanje«.

»Ah, zaista za me uživanje! Neiscrpivo uživanje...! Ali i to sam znala«.

Slavka zbunjeno uzmakne i koso je promotri, ali iznova osjeti ljubav i ganuće, pa nastavi:

»Doduše, mogla si saznati. Od djeda. No ja sam na to sasvim bila zaboravila. Istom sam se ovih dana sjetila. Sve mi je došlo pred oči i užasno sam se mučila. Znam, ti možda misliš da bi bilo pravednije, da je otac tebe osigurao... Ali on je predvidio, što te čeka i bojao se da imutak ne propadne u tvojim rukama. Bila bi ipak grehota da tako-

va kuća dospije jednog dana tuđincu«.

»Zaboga, nemoj...!« zaprepasti se slijepa ne mogavši shvatiti, zašto joj to govori. »Sve ja to znam, sve... I još mnogo više. Ali nije potrebno ništa objašnjaviti.

Marija postane tako nemirna te se činilo da bi najradije izletjela napolje. No Slavka nije popuštala. Sestrino ju je držanje optuživalo, a to joj je zadavalo bol, kojeg se je željela osloboditi.

»Pa jednom ipak moramo o tome govoriti!« stade se opravdavati. — Ja nisam toliko kriva, kako ti možda misliš. Moj osjećaj za te nikad nije umro, ali nisam mogla dolaziti k tebi, jer sam znala da me djed prezire. On je poznavao samo tebe...

»Ne mene, nego moju bijedu...«

Značajno kimne slijepa, a Slavka to razumije i bude joj tjeskobno. Rekne toplo i sabrano:

»Da, tvoju bijedu. I ja sam mislila na nju. Pred četiri godine skinula si naočari, jer su postale suvišne: mrena je sasvim prekrila oko. Za kirurški nož nije bilo novaca. Tim više, što bi se moralo putovati u inozemstvo.

»Znam... znam,« rastuženo će Marija. — »Ti si bila pred udajom i sav se je novac uložio u tvoju opremu. S njime i moj vid...«

»Šta li to izgovorila!« vikne Slavka i gorko se rasplače. Prekidano je soptala ranjena u dno duše. Marijine je riječi ne bi povrijedile, da nije već i sama bila na čistu s njihovom istinom. No onda bi joj uspjevalo zaboraviti. Sada — joj ova otvoreno skida krinku, otkriv pravo lice. To boli, boli. To kida i rastvara svaki ponos, svako dostojanstvo. To je glas koji trči za tobom i viče ti, da si bešćutnica, okrutnica, a ničim ne možeš taj glas nadjačati, jer je na njegovoj strani istina. U brak je unišla, da procvale strasti dobe pred svijetom zakoniti okvir, i sav je novac upotrijebila na to da sebi i mužu pospe put što većom raskoši. Baš u vrijeme, kad su Marijine oči vapile za spasenjem. Ne, ne može to podnijeti. Samo se-

strino oproštenje može olakšati njenoj duši. Uzavrela od čuvstva spusti se do Marijinih nogu, uhvati je za ruke i pritisne ih na suzno lice. Promuca kroz plač:

»Oprosti mi. Inače nikad ne ću biti sretna«.

Marija se sagne, zagrli je i zamoli, neka ustane.

»I ne plači. Ja sam ti oprostila. Samo ne znam, šta je zapravo sa mnom. Lovro je već otišao iz kuće. Kako ću ja moći da vam bude ovdje na teret?«

»Nije otišao poradi tebe. Uvijek on bježi kad je što tužno... Bježi da se rastrese. A ti ne ćeš biti nama na teret. Pogotovo ne meni. Oprostila si mi. Hvala ti. Ali ja ipak ne bih mogla naći mir ako nešto ne pokušamo. Imamo nešto ušteđeno... Zanimala sam se za tebe. Ti ćeš poći u inozemstvo. Tvojim očima ima lijeka«.

»Što-o?!«

Razlegne se krik čuđenja i bezumnog veselja. Marija sklopi ruke i sva se zanese. Najprije proklija, a

zatim stane u njoj bujati vjera, da je moguće spasenje. Sjeti se, da joj je već i Nikola govorio o tome. No kako to da nije ništa poduzeo? Njegovu bi pomoć primila. Objeručke bi primila, kako se prima od najboljeg prijatelja. Ne, ne može razumjeti.

Preko lica joj pade oblak. Ona se snuždi, ali samo na čas. Pomisao na to, da bi mogla svojim očima gledati svijet, ljude i — njega, opet je zanese. Ići će ulicama. Bez straha, bez pratnje. Vidjet će vrevu, koja inače tako ludo buči i izvikuje na vječiti oprez. Pred veče će otšetati na obalu rijeke i sresti će njega. Zadubljen u knjigu ne će je ni zamijetiti. Ona će stati pred njega, klopit po knjizi i zapitati: poznajete li me? I nasmijat će se sretno. A Nikola će se jedva suzdržati da pred kojim prolaznikom ne pokaže bezumno veselje, što je vidi takovu. Kakovu? No takovu, da ona njega vidi. I sklonut će se nekamo u samoću, sve će se izgovoriti i tad će mu reći, kako onda nije mogla vjerovati u njegovu ljubav,

ali sada vjeruje. I ne će više biti sama, niti na milost i nemilost bilo kome, kao što bi je čekalo u sljepoći... Nitko ne će trebati da je vodi i nikome ne će biti na teret.

»Oh — slobodo!« raširi ruke i po nebrojeno put zagrli sestru, koja je prestala soptati i već se prepustila planovima njene budućnosti. Baš to je ono. Novac je Marijin, jer nikad nije tražila ni primila svoje pravo u oporuci, dok se je ona, Slavka, zajedno s mužem okorišćivala i svojim i njenim pravom. Bilo, kako bilo, sad je prošlo. Glavno da joj ona pomogne. Neka onda život poteče, nepomućen sumnjama, besnenim noćima i kojekakvim tricama, što sve bocka savjest i na uho šapuće: vidiš, to si mogla učiniti za Mariju, pa to, pa to... I odmakneš jedno uho, već ti šapće na drugo. — »Sva sreća što čovjek imade samo dva uha...« rekne sama sebi, našto se Marija začudi. No Slavka te večeri nije više govorila ništa, što bi bilo u vezi s Marijom. Cvrkutala je po

sobama, pripravila stvari za put i kadikad se potrudila da opiše koji skupocjeni predmet u svome domu.

Kad je ostala sama, Marija je osjećala da su sobe prozračene i iz vrta miriše jasmin. Otapkala je do prozora da se nasrče svježine, kad začuje dva glasa u prepirci. Dopirali su izvana.

Nije moguće... Oprezno se uputi prema unutrašnjosti sobe i sustezljivo zovne Slavku. Ništa. Potraži opet prozor i prisluhne. Da, Slavka je... I Lovro. Prepiru se za novac. On ne dopušta... Izbacio je da dokaza svoje dobrote: troškove pogreba i što je Mariju primio u kuću. »A čija je kuća?!« resko će Slavka, nakon čega lupnuše vrata i bude opet sve tiho. Kasnije su u unutrašnjosti stana zvonili zidovi. Odjekivala su oba glasa naizmjence. Marija se zaprepastila i šaputala: nije moguće... nije moguće.

Pa ipak je moguće. Lovro nije tako dugo popustio dok nije i sam uvidio, da će i za nj biti bolje, vratiti li se Mariji vid te ne će biti pri-

siljen da je drži u kući. U obrocima će joj poslije davati neku svoticu, pa će živjeti odijeljeno.

Sutradan je Marija uz veliko krzmanje otputovala sa Slavkom.

Dani su odlazili.

Nikola se više puta otputio da pohodi Mariju, došao već pred kuću, no samo bi postajao, promotrio prozore i opet se vratio.

Što će unutra? Nije nikome potreban.

S tim bi uvjerenjem samog sebe natjerao na povratak, no već je drugi dan čuo moleći glas: ali ti ćeš kojiput doći k nama? i opet je polazio.

Tako je to trajalo nekoliko dana i nekoliko sedmica, dok nije sreo Lovru te mu ovaj rekao gdje je Marija i da je — spašena te će za koji dan povratiti se zajedno sa Slavkom.

Nikola je zinuo ne mogavši vjerovati. Nije znao, što da kaže. Nije ni znao što da misli. Nikako si nije mogao predočiti Marijino lice

s otvorenim očima. Tek ga je obuzimalo veselje, postao je gotovo objestan i zamalo bi se valjao po svojoj sobi, gdje ga nitko ne vidi. Na ulici bi najradije zaustavio svakog prolaznika da mu saopći, što se dogodilo, pa ne bi li ovaj mario, primio bi ga za ramena i čvrsto protresao zatulivši mu u uho: — Marija je progledala, Marija vidi . . .!

Konačno dođe i taj dan, kad je njegovo uzbuđenje doseglo vrhunac. Da pođe u kuću i suoči se s njome, nije mogao. Mora svoj nemir savladati. Pred veče je šetao uz rijeku, zadubljivao se u knjigu i bodrio samog sebe te se pomalo smirivao. — Upravo sjedne na klupu, kad se kraj njega pojavi Marija i spusti na nj nasmiješene grahoraste oči.

Nikola zaklikta, povuče je za ruku i posjedne kraj sebe. Opet je bio zaliven ne mogavši ništa reći. Samo se smiješio, a srce mu glasno otkucavalo. Prošlo je dugo vrijeme dok mu je uspjelo da iskaže riječima koliko se raduje nad njom. — I kad ju je o tome već uvjerio, isto

je ponavljao neprestance, samo drugim riječima. Što dalje, to je više njegovo vladanje gubilo boju prijašnjeg osjećaja i Marija osjeti tu promjenu.

Dakle je imala pravo, kad je držala da je njegova ljubav — saučešće.

Da, saučešće, koje se razbujalo na njenoj tragediji i od nje poprimilo neku tajanstvenost, koja je privlačila pjesnika.

»No mi ćemo ostati dobri prijatelji, rekne Marija toplo. — »Ja sam ipak sretna, premda se kod zatvorenih očiju dublje vidi . . .«

Pogleda ga u oči, no on skrene pogled na stranu.

»Svakako ćemo ostati prijatelji. I ja sam sretan nad tvojom srećom. Priznajem — zbunio sam se nad samim sobom. Mislio sam da je drugačije . . .«

»Dobro je i ovako. Ja sam sretna«.

Pruži mu ruku i prijateljski se raziđu.

GLISTA SE SPREMA

(Ulomak iz romana „S naših njiva")

Glista poleti na posao, jer sad se dade raditi. Ne će dugo, ne će. Do Božića je još nekoliko dana, mogu se na prste nabrojiti, ali što će brojiti, kad njuši u zraku blizinu Svete Noći! Sav je obuzet čežnjom, da vidi sirotu mamicu, siromaška očeka, malu braću i drobne sestrice. Ne će on poslati novac. Brus! Odnijet će ga sam. Jednog će se časa, kad ne bude nitko očekivao, samo dići u taj sveti zrak . . . I zrak će ga nositi na željezničku stanicu, odakle će ga mašina odvesti najprije u Zagreb, a onda ravno k mamici, očeku, braći i drobnim sestricama. Drobne su kao kupinice . . . Treba samo izvesti mudro.

Drugačije — propade sve. Gazda ga ne bi pustio. Uzgalamile bi se i žene. Istina, ljutit će se svi oni, jer o Božiću je u kući najviše posla, a mladi je bolestan. No makar se više ne vratio, makar ostao bez službe, makar Hrvatskog Zagorja nikad vi-

še ne vidio, on sebi ne može pomoći. Božić veli: svoj k svomu! — pa što on može na tom promijeniti? S običnim se svecem može čovjek još nekako nagoditi. Ali s Božićem nema šale. Čim prvi put zazvone badnja zvona, već su i svi sveci na strani Božića. I cijela četa anđela. Neki kažu, da čovjek ostaje na taj sveti dan i bez samoga anđela čuvara, a to samo zato, što mali ne može izdržati, a da se ne prostre pred Isusom u pelenama. I zato onda čovjek, ostavši bez nebeskog čuvara, jako voli svoje najbliže. Pa ih traži i bježi k njima, ma bili i na kraju svijeta.

Misli Glista, razgovara sam sa sobom, cijepa drva i njuška zrak.

— Ho-oj, ti... i...! — najednom krikne i sustane usred posla. — Iz Podolja si dopješačio, ne?

Sav dronjav stajao je pred njim Joža Krušnjak sa spuštenim rukama, kao da su bez života, i bosonog.

— Vidiš... vidiš... — govori Glista kao za sebe. — Ti njušiš Kudeljića. No pa onda svatko njuši

svoje. Ne? Idi u staju. Na mojoj postelji je. Pa se naužij. Samo prste k sebi, Joža! — zaprijeti mu podignutom rukom, ali na Joži nije bilo znaka, da ga shvaća. Samo studen i glad. Užasan glad, užasna studen. Ne osjeća nogu, nego dva drveta. Ljudi su ga darivali, kad bi se već našao u čijem dvorištu, no malokad je sretno nabasao. Samo onda, kad bi čuo lavež. Onda bi pošao u selo, da vidi psa. I onda bi dobio komad kruha, gdjegdje i zdjelicu variva. Tom je prilikom motrio i ogledavao svoga psa. Ali ni jedan nije bio bijel. Samo jedan jedini, u dvorištu na visokom brijegu. Oj Isuse, kako se namučio, penjući se gladan na taj brijeg odakle je odjekivao lavež! Stignuvši konačno na vrh, spazi u dvorištu bijelu bjelcatu životinjicu.

— To je! — sine mu misao, potrči k psu, čučne i raskrili ruke, da ga obujmi, no pas mu prasne u lice i oštrim zubima razdere uho.

Pobjegao Joža plačući i više nije ostavljao ceste. Ma lajao iz svakog sela, on se nije ni okrenuo, kamo li

da dođe tamo. A na cesti, koga god je susretao, nitko nije imao što da mu dade: bilo kruha, bilo toplu zdjelicu...

Tako su njemu protekli dani. Cipele je negdje ostavio. Bog zna, gdje. Postale su jako tvrde i urezivale mu se u noge, da je sve brizgala krv, pa ih je skinuo i negdje zaboravio. Otada mu je još jače zima.

Modar u licu tresao se i zurio u čovjeka pred sobom, koji mu se činio poznat i neopasan. Okretao se i gledao po dvorištu, kao da nešto traži, kao da bi se nečega htio sjetiti, pa se možda i sjeća... Svakako mu ovdje ništa nije tuđe i ničega se ne boji.

Blaž ga htjedne odvesti u staju, da ga usreći s Kudeljićem, ali u to se pojavi Gušićka i povede Jožu u kuhinju, da ga nahrani.

— Dajte, dajte siromahu! Baš mi ga je žao! — vikne za njom Blaž sažalivši se do suza, a malo poslije, tek što je odnio drva u kuhinju, ode u staju po Kudeljića i donese ga

Joži, koji je šćućuren kraj ognjišta gutao toplu kašicu.

— Na-a Joža! Smiješ ga počešljati noktima i potuckati mu buhe — našali se Blaž, spusti psa, koji se odmah protrese, te mu se dlaka nakostruši.

Joža se najednom ustraši, zabaci glavu unatrag, limena zdjelica mu ispadne iz ruku, otkotrlja se pred psa koji se malo trgne, ali brzo prepozna u Joži starog druga, pa stane skakutati i po njemu se propinjati, cviljeti i njuškati. Joža se nadizao, uzmicao, pa se hvatao za desno uho, na kojemu se još crvenila svježa krvava rana. Jer to je sigurno onaj bijeli pas s visoka brijega... Jožu obuzima sve veći strah i misli, da će se samo tako obraniti, bude li sakrio ranjeno uho. No pritom je sam sebi zadavao novu bol i prigušeno stenjao. Htio je nešto reći, pa se na svoj način i glasio, ali ga nitko nije mogao razumjeti. Naprotiv se svima činilo, da se on na taj način raduje. Beta mu

tek dade znak, neka ne pravi preveliku buku.

— Da ne probudiš bolesnika, Joža! — pokaže mu prstom na pokrajna vrata i zdjelicu mu ponovno napuni kašicom.

No uza sve protivno nastojanje u kutu je dugo potrajala borba. Kudeljić se nije prestajao umiljavati, makar i nasilno, tarući glavom o Jožino koljeno, da mu onda opet takne njuškom lice i brzo ga oblizne. Joža opet nije se prestajao bojati, neprestance misliti na strašnog bijelog psa s visoka brijega... Zato je podvio noge i rukom zaslanjao lice, dok je drugom grčevito držao zdjelicu i pomalo razlijevao mliječnu juhu s peršinovim muhicama.

Konačno ipak počne popuštanje. Sav prozebao, sad je Joža kraj topla ognjišta sve više klonuo i ne mogavši pobjeći počne vjerovati, da mu od bijelog psa nema opasnosti.

Najposlije mu se Kudeljić svine do nogu i stade ga grijati toplom bijelom i gustom runjavom dlakom. To je Jožu umirilo. Sav blažen oprosti mu ranjeno uho, spusti na nj koštunjavu ruku, i obadva zaspu.

Ponovno nasta tišina, prekidana tek njihovim disanjem, pucketanjem vatre i uzdasima Bete, koja se nadvila nad veliko korito na klupi i mijesila tijesto. Starica je podalje u zapećku tiho šumorila svježim granjem, prebirala ga i deblje komade turala u vatru. Pokraj štednjaka je Blaž ložio krušnu peć i velikom zgrtaljkom kupio žeravicu. Miris tijesta i vlažnoga granja ispunjavao je malen prostor. s lišća se cijedile kapljice i padale na pod, odišući mirisom zemlje i šume.

Nitko nije govorio. Samo posao. I šumorenje. I one kapljice. I pucketanje vatre. Kad takve stvari govore umjesto čovjeka, onda čovjek najviše čuje. Glista je unutrašnjim uhom prisluškivao, bio dirnut do dna duše, i čim je svoj posao svršio, neopazice šmugne iz kuhinje i — izgubi se.

Stari je Gušić za sve to vrijeme sjedio nijemo kraj sina. Kadikad mu je zavirivao u lice, da bolje prisluh-

ne kakav mu je san i hoće li se možda probuditi. Rado bi mu rekao očinsku riječ, a ta nije tako kratka i jednostavna. Da sazrije takva riječ, mora proteći mnogo vremena. I mora se proširiti tijesno srce. Ima on srca, ima više nego bi mogao poželjeti. Pripravan mu je dati više nego što su tri jutra na uživanje. Dat će mu, kako sam zaište. Posve je siguran, da ne će Janko tražiti ono, što ga ne pripada, jer nije zao, nije pohlepan. Nije onakav magarac, kakvim ga je držao. Dobar je, dobar... Samo ne smije čovjek s njim oštro postupati. Odmah se uvrijedi i onda prkosi.

— Si-inko! — htjede ga pomilovati, ali ruka mu osta u zraku i zadrhće; potom drhtava prođe povrh Jankova lica i ne taknuvši ga.

Htio bi mu otrti znoj. Dao bi sve, da mu se orumene ti smrtno blijedi obrazi. Nakon trideset i sedam godina potražio je Božjeg Jaganjca, ispovjedio je danas sve grijehe i porušen će ujutro klecati k Jaganjcu...

Da se pričesti, da se rasplače, da ga zamoli: — evo, Jaganjče Božji, ja klečim pred tobom i vapim k tebi, da mi spaseš moje milo dijete; ja, Toma Gušić, star pedesetisedam godina, podbrežanski gospodar, grješnik pokajnik, nevoljni crv...; pred vratima je Božić, spasenje svijeta; spasi Tomu, starca kršćanina; anđeli tvoji neka slete na Podbrežje i skinu povoj s glave moga sinka...!

— Sinko? — zahropće mu grlo. — Spavaš li? Doći će anđeli... Otac tvoj ih je izmolio... u Jaganjca... Vjeruj mi, da će doći... I skinut će povoj... He-he, he, h!

Zatresla mu se ramena, a lice razvuklo na smijeh i plač. Zabavljen sobom i sav uronuo u sebe nije ni zamijetio, da je Janko budan i gleda ga širom otvorenim očima.

— Kakovi anđeli, oče?

Starac se smeteno par puta premjesti i natjera se na najozbiljnije držanje.

— Kako se osjećaš? Ja sam upravo sada sjeo, da vidim, treba li ti što?

— Dobro mi je — nasmiješi se Janko njegovoj laži. — Samo recite Beti, da dođe zaliti ružmarin.

— Kod tijesta je, ne može sada doći. Pa mogu i ja zaliti.

I nevjerovatnom se brzinom lati Gušić toga posla, podižući visoko jedan lonac za drugim, da se tobože osvjedoči, ne trune li pod njim daska, a zapravo da uvjeri Janka, kako su ružmarini bujni i zeleni. U sebi je govorio: ružmarin, Kudeljić, mačka, harmonika...! To voli mladi... Takav je on, pa što se može?!

— Vani je Borekica. Čujem joj korak — rekne tek da nešto rekne.

— Recite joj, neka dođe ovamo. Ili... čekajte! Pokušat ću ustati.

— Nemoj, nemoj...! skoči Gušić. — Bila bi glupost, da se nagliš. Izdržao si tako dugo, pa možeš još neko vrijeme... Ne kupi se novac na cesti, da ga bacamo u liječnikov džep.

Janko ništa ne rekne, nego se pridigne i polako odjene, smijući se u sebi očevim mijenama.

Umije se stari pretvarati, mili Bože, da je pravo čudo. Silom bi htio izgledati kao vuk. Ludica, ludica...

Plahim i nesigurnim korakom dovuče se Janko u predsoblje i zaviri preko kuhinjskog praga. U tom času razlegne se vrisak žena, pun straha, čuđenja i sreće. Jedna za drugom poskoči k njemu, stanu ga hvatati za ruke, za lakat, za rame, kud koja, samo da se uvjere, da je to uistinu on glavom, a ne njegov duh. Siromah je više nalik na sjenu nego li na živ stvor od kosti i mesa. To zna i mati i žena i punica, samo ni jedna ne kaže. Naprotiv mu stale hvaliti izgled, sve tri složno kao po dogovoru, samo da ublaže istinu.

— Kad bi se samo pripravio, mogao bi iz zemlje iščupati hrast — nasmije se Beta, rumena i drhtava od uzbuđenja.

— To baš ne! — dosjeti se Jela. Ali da puhne u pećinu, kamenje bi se samo srušilo!

— Harmoničicu, harmoničicu, neka on napuhne, kroz smijeh će i suze

Katica, otirući oko modrom pregačom. — Hvala Bogu, nisu mi ruke omlohavile, da bi im pobjegao onaj veseli ormarić. — To baš ne! — opet će Jela na šalu. Ali da se zaleti, mogao bi prestići zeca.

Janko se jedva držao na nogama, ali je hvatao svaki glas, potiho se smijao i radovao. Na svim je licima vidio istinsku ljubav i osjećao s njima tijesnu povezanost, koja umiruje i usrećuje. Ne samo žena i mati, nego mu i punica, Jela Borekova predaje u svojim sumornim očima plemenitost najboljih želja, da bude zdrav, da bude sretan, kao što je ona sretna, što ga vidi na nogama.

— Nisam mislio, da ćete mi se toliko obradovati — primijeti veselo pokazavši dva reda zdravih zubi. — Bojao sam se, da ćete proplakati, kad me ugledate.

— Bježi... bježi! — mahne Beta. — Ne proplače se samo tako . . . ni za što!

— Ajdemo vidjeti, kako je vani! — zaputi se Janko prema dvorišnim

vratima. — Ti si mi, Beta već rekla, da se napolju već počelo bijeljeti.

Gušić je za sve to vrijeme stajao u kutu predsoblja i nijemo promatrao. Sad poleti u sobu i brzo iznese svoj kaput i šešir, te zagrne Janka.

— Nema smisla bacati novac u liječnikov džep... Nismo pobenavili... Ne kupi se novac na cesti . . .

Sve se ispričavao, a žene se laktima gurkale, kako to starac brižno zagrće Janka debelim kaputom i na glavu mu pažljivo spušta šešir. I kao da se nastavlja sveti obred, jedno po jedno pođu svi za Jankom, da ga prate na tom uskrsnulom koraku.

Čudom se čudio Glista, vidjevši gospodare, muške i ženske, kako po gustoj magli hodaju dvorištem i razgledaju valov, živad, plot, drva... Prisloni vine na vrata staje i pohita u kuhinju, da probudi Jožu. Nekome ipak mora povjeriti svoju tajnu, a za to je najbolji Joža, koji umije šutiti.

— To jest... ja, ja idem. Inače bih crknuo od tuge. A vidjet ćeš Joža, samo ćeš vidjeti, kako će sve biti naopako, kad ja odem. Opustjet govu gubicu s lijeva na desno, s ga, prodrma ga i s velikim kretće Veliko Selo. Na Podbrežju će jadikovati za mnom. Pravo im budi, ne? Misli gazda, da će me jednoga dana moći otpraviti s marvinskom putnicom. Ne dam se ja sramotiti. Ako je Glista baš i glista, zato nije marva, ne!

Smijao se Joža od užitka, kako taj tanki čovjek krili rukama, kako mu iz usta žubori i prska zapjenjena slina.

Kudeljić je sjedio među njima u sredini i okretao glavu sad za Glistinim rukama, sad prema nasmijanom Joži. Obojicu jednako voli i prema obojici je, ako treba, jednako ravnodušan. Ni život u staji, ni lutanje Velikim Selom nema onog

čara, kao ta malena kuhinja, gdje pucketa vatra u svako doba dana, a svaki lonac ima čaroban miris, tako zanimljiv, da i onda, kad je sit, ta nevidljiva snaga mirisa okreće njesamo slušati. Odmah čučne do njepoda prema stropu. Ne daju li svagda gospodari, potraži sam, a u kuhinju se nikad uzalud ne trudi. U zdjeli se za kokoši uvijek nađe koja meka kora nakvašena juhom, — ne bilo kakvom juhom, nego divno zamaštenom, da kora sve iskri. To je doduše namijenjeno kokošima, koje nose jaja, ali prija to i njemu, ako samo nitko ne vidi.

Od zadovoljstva je Kudeljić potiho cvilio idući njuškom za tragom Blaževe ruke sve do Jožinih razgaljenih prsiju. Duge je uške sasvim spustio i priklopio, kao da se smije.

— Da nije zagorio kruh? — bezglavo utrči Beta i opomenu Blaža, neka ne trati vrijeme, dok u staji čeka posao. — Tu se sigravaš, a konji su žedni.

Otvori vrata krušne peći, a či-

tava kuhinja usplamti od gorućeg žara. Kao da se po stvarima i zraku prolila zlatnožuta boja.

Približi se Jela Borekova, da se u velikom ždrijelu peći nagleda pšeničnih hljebova, da opomene mladu, ako je koja pogrješka bila kod žeravice, bilo na hljebu. No sve nađe u najboljem redu: na hljebovima nije bilo ni jedne raspukline, a žeravica ih je sprijeda okruživala poput užarenog gorja. I pohvali kćer, pa joj odšapće nekoliko dobrih savjeta, koji svagda i svakome dobro dolaze.

— Jer život je jaram. Osobito za seljačku ženu, koja od rana jutra pa do kasne večeri vuče za sobom čizme. Takova žena nikad nije dosta pametna. Prevari je i sama kokoš. Idemo, Joža? — sagne se i pruži mu ruku, no Joža se mimo nje zagleda prema predsoblju, gdje mu je Blaž namigivao i zvao ga s nebrojeno mnogo nijemih znakova. Stoga požuri za njim, a potom izjuri i Kudeljić.

Toga dana je Blaž brzo napojio konje i posvršavao sav posao u staji, leteći od jednih jasala k drugima, kao da ga nose vile.

Joža je s Kudeljićem sjedio na njegovoj postelji, u kutu nedaleko vrata, i od veselja svaki put zapljeskao, čim bi Blaž raskrilio ruke ili se čitavim tijelom svinuo na stranu.

— Bit će im krivo, to se zna! Ali ja im ne mogu pomoći. Božić je blizu, a Božić je za siromahe... Vjeruj, Joža, za siromahe! — sjedne i sam do Jože, hrastovo lišće pod njim zašušti, skrsti ruke na uzanim prsima pa se sanjljivo zagleda u gusti sumrak, u kojem su se razabirali tek obrisi svjetlodlakavih krava, dok su konji na protivnoj strani sasvim utonuli u mrak.

— Bogataši mogu svaki dan imati Božić. Mogu... Samo — opet ne mogu, ne? Ni na Božić nemaju Božić. Jer nemaju pravoga srca... No, kako da kažem? Čuj me... — prihvati ga za ruku i stane mu s velikim naporom utuvljivati riječ

po riječ. — Na jednu stranu vage metneš ove papire. Na drugu stranu staviš moj posao. — Znaš li, što će se dogoditi? Papiri će odletjeti u zrak, kao da ih je digao vjetar... Ne? Hoće. Tako ti plaćaju siromahe... Tako, tako. A znaš li ti, što će se dogoditi na Sudnji dan? Sveti Isus je odredio Sudnji dan. Najedamput će nagrnuti crni oblaci. Po zraku će letjeti crne vrane. Nebo će biti crno. Zemlja će sva pocrniti. Sve će se, sve činiti tako crno, kao da na svijetu nema ničega do li crne čađe. I vrane će presijecati zrak, kriještit će i lepetati krilima. Tad će se, najedamput, spustiti odozgo glas trube, zlatne i limene. U zlatnu će trubu trubiti sveti anđeli, u limenu đavoli. — Ajde svijete, ajde — zvat će jedni i drugi, i u tom će se času s nebesa prosuti na zemlju kiša pšenice i srebrnika. Velim ti — padat će, lijevat će... Pšenično zrnje i srebrni novci. A ljudi...? Ljudi će pohrliti, ne? Bogataši će nahrupiti, da pohvataju novce, a siromasi će kupiti pšenicu, jer siromah želi kruha... Da ne trpi gladi. A tada, Joža... Tad će se na oblacima pojaviti sveti Isus, mahnut će rukom i progovoriti: — vi, srebroljupci, odilazite od mene u pakao crni, tu će vaš posao biti, da za sve vjekove zbrajate novce, da se uvjerite, koliko vam još fali, a vi, siromasi, koji ste kupili zrnje zlatne pšenice, dođite za mnom u kraljevstvo nebesko.

Tako će to biti... Tako...! — završi Blaž i gane se toliko, da su mu suze samo tekle niz lice. — I zato ti meni nije žao otići... Za čim da žalim, ne? U Slavoniji me sigurno čekaju, Ne bih božićevao ovdje, da mi baš lete na usta pečene ptice.

Plačući stane Glista prekapati uzglavlje i izvlačiti prnjke, razne kutijice, dvije maljušne bočice.

Joža se snebivao od čuda, što to sve leti iz čovjekovih ruku, sam je hvatao predmet za predmetom, obim rukama prinosio k ustima, kao

da bi htio poljubiti i bočicu i kutijicu. Na licu mu se odrazi neopisivo veselje. Kad je Glista već sve prekopao i uvjerio se, da nema više ničega u svom tajnom pohraništu, prebroji sve stvarce i ispripovijedi Joži, odakle mu koja:

— Kutijice sam izmolio kod Židova. A bočice su mi od Trbuheka. Nije mi magarac htio darovati, ako mu nešto ne platim. Pa dao sam: za jednu dva dinara, za drugu tri. To će biti za moje sestrice, drobne kupinice. Toliko, da im nešto donesem... Pogledaj samo kako divno mirišu...

Odvrti Glista bakreni naprsnjak, izvuče i turne bočicu pod Jožin nos. Bez ikakva je objašnjavanja i upućivanja Joža odmah shvatio, da iznutra dopire čudesan miris, pa su mu nozdrve zadrhtale i oči narasle, žarke kao od groznice.

Kad bi on razumio, što je sve govorio Glista, sigurno bi proplakao od žalosti, što taj odlazi. Nikad još nije nekoga toliko zavolio. Davno, da! Staneka. Ali Staneka su ljudi zabili u veliku drvenu kutiju i odnijeli ga... Poslije nije više Staneka vidio. I nije više imao prijatelja, sve do ovoga časa. Čovjek s kutijicama i bočicama nalik je na Staneka, vrlo nalik, samo mu fali nešto kod nosa... i dugačak je. — Domišljao se Joža, pokorno slušao i prijateljski povlađivao, svaku riječ, bilo na taj način, da zapljesne rukama, bilo da strese ramenima ili opet rastegne usta na širok smijeh.

Blago je preživalo. Pitome sjene krava protegle se jedna do druge, njihovo duboko i glasno disanje i zapjenjeno mljaskanje išlo je stazom od jasala do jasala, od uha do uha. Konji su isprva dva-tri puta kihnuli, da se sve zatreslo. — Ali smiriše se i oni i polegoše uspokojeni sitošću i drugarskom zajednicom, koja se konačno sva zaljulja u drijemež. Još bi katkad klapnulo koje uho, kao da potvrđuje ono, što pripovijeda dobro poznati glas njihova gospodara — sluge Blaža. No

onda se sumrak zgusne, pokrije im umorno tijelo i od svega ostaje uzdah i tiho mljaskanje.

Kudeljić se na postelji smotao kao roščić. I njegovu je bjelinu pokrila tama staje. Ne hoteći se dosađivati pričanjem, stisnuo se na donjem dijelu postelje, gdje Blaž proteže noge, i zaspi čvrstim snom.

— Žao mi je ovih ovdje... — mahne Glista, koliko mu je ruka dala. Bio sam im kao najbolji otac svojoj djeci. Ali Božić me hvata za srce... Diže mi noge. Moramo otprhnuti što prije... što prije.

Zavezivao je dretvom svežnjić i potiho plakao — jer nije njegov odlazak tako mala i jednostavna stvar. Nitko ne zna, što se sve zbiva u njegovoj duši. Ono, što je izgovorio, sve je ništa. Neizgovoreno je glavno, a to je ostalo zakopano u njemu. Samo sveti Isus vidi, kako unutra boli. Jer je srastao s tom stajom, kao da se s njom rodio... I srastao je s Velikim Selom, sa

svakim dimnjakom, živicom, jarugicom.

Vrata staje polako se otvore. Gusta magla navali unutra, u njoj se pojavi Jela Borekova.

— Gdje si — Joža? Idemo kući! — ljubezno mu pruži ruku i lako ga povuče. No Joža se trgne i stade se opirati. Volio bi zauvijek ostati ovdje, toliko je sad sretan.

— N-n-n — glasio se, gurao Jelu od sebe.

— Nikakav n-n, nego idemo! — ustraje Jela, samo ga sad prihvati čvršće, tako mu je svaka borba bila uzaludna. — Idi, idi... Pod tuđim se krovom ne božićuje.

— Je li, kumice? — skoči Glista i sav se preobrazi. — Božić veli: svoj k svome!

— To se zna! — potvrdi Jela, ne znajući kamo Blaž cilja.

— I-i-ta...! I-i-ta! — razlegne se Jožin krik, dok ga je Jela vukla za sobom i silazila niz šljivik.

— Zove Glistu! — vikne Beta, stojeći začuđena na vrhu brijega.

— Je! — odazove se Jela s ceste. — Baš je tako zvao pokojnog Staneka. Zbogom!

— Zbogom majko! — oglasi se s brijega Beta. — Dođite pred ponoćku. Zajedno ćemo provesti Božić.

Sirota mati, kako je sama!

SADRŽAJ:

Naklada BE-L-KA
Biblioteka lijepe knjige
Josip Milković
Zagreb, Berislavićeva ulica br. 3-III.

Tisak Građanske tiskare - Zagreb
Martićeva ul. br. 17. - Brzoglas 44-03